

Л. БАЧИНСЬКИЙ
скавтмастер

СЛІДИ

В-ВО „УКРАЇНСЬКИЙ ПЛАСТ“
ПРАГА, 1938

L. Bačynskij, STOPY. Nakl. »Ukrajinský skauting«. Praha.

THE TRACKS, by L. Bachynsky. Published by »Ukrainian Scouting«. Prague. Czechoslovakia.

LES TRACES. Par L. Batchinsky. Edition du »Scoutisme Ukrainien«. Prague. Tchécoslovaquie.

L. Batschynsky. SPUREN. Verlag »Ukrainische Pfadfinderschaft«. Prag. Tschechoslowakei.

Автор у пл. таборі в Туря Реметах, 1927.

Сестро,
Брате!

Багато явищ у житті виглядають інакше, коли до них придивитись уважно й докладно. Не завжди легко віднайти їх правдиве походження, їх дійсне призначення, збагнути зразу їх правдивий зміст, коротко кажучи — не завжди легко пізнати правду.

Вправи спостереження в природі й серед живого життя взагалі, що їх автор „Слідів“ поклав у основу науки слідження, мають навчити нас бачити життя так, як воно дійсно є, та робити із спостережень правдиві висновки.

Чим довше спостерігаємо природу, тим більше вона нас чарує. „Сліди“ навчають нас не тільки дивитися на природу й відчувати її красу, а справді бачити й розуміти її, щоб винести, немов з багатой скарбниці, коштовні перлини значення й зрозуміти величню красу природи глибше.

„Сліди“ будуть добрим товаришем не тільки пластові, а й кожному приятелеві природи взагалі. Та, либонь, найрадісніше привітають цю книжку сестри й брати Підк. Русі, що прожили з автором („Прижмурене Око“) найкращий час свого життя, життя в пластовім таборі.

Сктом. Леонід Бачинський народився в Капернославі. В 1920 р. опинився на еміграції у Тарнові. Тут при українській гімназії заклав свій перший

пластовий гурток. Другий гурток заснував і провадив в рр. 1921—23 в Луці коло Самбора (Галичина), де був управителем гімназії. З кінця 1923 до 1929 р. був душею пластового життя на Підк. Русі. Тут, починаючи від Севлюша, організовує він багато нових пластових відділів у різних містах (м. ін. перший на Підкарпатті відділ новиків і ольдскавтів, обидва в Ужгороді); сам пише й видає пластові видання, дбає про пресову пластову службу. Багато уваги присвячує таборуванню — організовує й веде пластові табори. В 1929 р. провадить українську пластову делегацію на світовий пластовий з'їзд „джемборі“ в Англії. Від 1930 р. працює знов у Галичині. Тут від 1932 р. дотепер є щороку командантом табору новиків у Старяві коло Хирова в домівці, вибудованій з його ініціативи й проводу, або на Остодорі на р. Лімниці коло Сокола. Взагалі командантом таборів був уже 18 разів.

За свою пластову працю має відзначення Українського Пластового Уладу в Галичині (був зв'язковим УПУ на Закарпаття) та Головної Пластової Управи в Ужгороді. Головні відзначення були свастика Заслуги та Золотий Хрест Заслуги „За Значне Діло“. Чехословацький Союз Скавтів відзначив сктм. Л. Бачинського дипломом за визначну діяльність у Пласті та бронзовою і срібною свастикою.

Д. КОЛОМІЄЦЬ,
проф. торгов. школи.

8. квітня 1938, Севлюш, Підк. Русь.

Умієш читати?

Певно, що так!

— Ти вмієш читати друковане письмо, але чи зможеш прочитати букви великої книги, що називається „Книга Слідів“? — Ні. Тож знай раз на завжди, що це найкраща книга на світі.

Сторінки її відкриті завжди, скрізь, в кожній країні. Хоч сама книга стара, як світ, але зміст її стало новий, завжди цікавить того, хто вміє її читати. Писана вона рисунком — слідами.

Оцей невеликий підручник призначено в першу чергу тій молоді, що любить природу, хоче її пізнати краще, глибше, докладніше, на власні очі й при допомозі слідів, — не вдовольняючись самими шкільними підручниками.

І: ЧИТАННЯ СЛІДІВ.

Слідами називаємо всякі появи, або предмети, як відбитки стіп на землі, згублені речі (напр. гудзики), потолочена трава, округлині їжі, зломані галузки, тріски, куски дерева, шматки паперу, грудки болота і т. д. Одним словом усе, з чого можна зміркувати про якусь подію чи випадок, що перед тим тут стався, та зрозуміти його. Читання слідів цікаве, хоч і не легке. Це вміння виробляють більше вправа й досвід. А головне: хто хоче вміти читати сліди, мусить уміти добре спостерігати*). Сліди треба вміти читати так само, як читаємо книгу чи письмо. А також їх розуміти. Для цього мусимо знати, як вони повстали, та взагалі, як повстають сліди, щоб потім з досвіду навчитися сліди правильно розуміти.

Треба знати, що всі явища на світі мають між собою певний звязок і ніщо не діється без причини. Легше довідатись, що саме діялось, але тяжче знайти причину цього, пояснити, чому воно так, а не інакше сталося й зміркувати, що буде далі.

Ось кілька прикладів. Один мандрівник узяв на свій човен кількох австралійців, що були на морі перший раз. Коли човен виплив на море, він помітив, що австралійці перейшли на перед човна й, лежачи на палубі, увесь час уперто дивилися через край човна на воду. Ледве вдалось йому дові-

*) Л. Бачинський: Пластові помічення. Ужгород 1928.

датись про причину такого їх поводження. Один з них пояснив це так: „Ми не бачимо сліду, що за ним пливе човен. Ми не можемо зрозуміти, як човен вернеться, як знайде дорогу морем назад. На березі наші очі досить гострі й ми легко ведемо білу людину за слідами, що їх вона не бачить. Там нам усе ясно, але тут ми безраді“.

Другий приклад: приходиш дополудні до свого приятеля. Скрізь поприбирано, ліжко застелене, він сидить і читає. Вітається з тобою, а ти кажеш: „Ти де дістав таку цікаву книжку?“ На це твій побратим: — „Юрко мені позичив; а ти читав її?“ — „Не знаю, а який же заголовок?“ — „Як же це, ще й заголовку не знавш, а кажеш, що цікава?“ Береш книжку в руки, читаєш заголовок і кажеш: — „Ага, Діти капітана Гранта — Жюль-Верн“. На те побратим: — „Не кажи, ти бачив уже перед тим заголовок, або пізнав по окладинці. Правда, що це дуже цікаве? Не оповідай мені бо я хочу сам дочитати“. Ти кажеш: — „Думаю, що книжка мусить бути цікава, одначе не бійся, не розкажу тобі нічого, бо я її не читав“. — „А звідки знавш, що цікава, оповідав тобі хтось?“ — „Ні, але догадуюсь, бо тобі день занадто короткий, щоб її швидко прочитати. Вчора ти читав її до пізньої ночі“. — „Хто це тобі оповідав? Тут у мене сьогодні не було нікого“. — „Ніхто. Але пізнаю по твоїх очах, що ти недавно встав.“ — „Це правда, але звідки знавш, що саме цю книжку я читав?“ — „Догадуюсь, бо чого ж би ти так довго не спав уночі? А до того ти й тепер так у ній зачитаний, що я не міг до тебе достукатись“.

Пластовий слід у цьому випадку, — це заспані очі, що після глибокого сну тільки по кількох годинах приймають звичайний вигляд. Між тим слідом, книжкою, довгим стуканням у двері й заняттям

приятеля існує зв'язок, який тобі вдалося виявити. Тим самим ти прочитав пластовий слід.*)

З цих прикладів видно, що головне при читанні слідів: коли знайдемо зв'язок між поміченими явищами, то вже легко відгадаємо причину їх. В нашій житті часто трапляється нагода і навіть потреба такого докладного міркування. Уміння читати сліди річ дуже корисна, а при поважних справах без того навіть не можна обійтись.

9. січня 1937 року в Ужгороді дорогою, що вела до села Доманинців, наїхало одно авто на друге з такою силою, що двоє людей було покалічено, а самі авто дуже пошкожено. Читанням слідів установлено, що одно авто не їхало лівим боком дороги й крім цього їхало недозволеною швидкістю. Суд після переведення слідства, головню на підставі помічень із слідів, зроблених автами на дорозі, справедливо покарав винуватих і забезпечив людей невинно покалічених . . .

Слід, що лишається на тілі людини, коли вжальє гади́на, може бути для того, хто вмів читати сліди, вказівкою, як допомогти тій людині. Зуби вужа лишають два рядки слідів, без бічних глибоких слідів, що їх залишають зуби отруйних гадин. Таке вкушення зовсім не шкідливе. Коли ж обіч двох рядків слідів звичайних зубів знайдемо ще з кожного боку по одному глибокому сліду отруйних зубів, то це вкушення звичайної гадюки. Рада тут знана: розрізати ранку, щоб текла кров, виссати отрую ї виплонути. Коли ж знайдемо сліди зубів гадини - окулярика з п'ятьома бічними ранками від отруйних зубів, то єдине, що треба зробити, щоб врятувати людину від смерти, це відрубати

*) Др. О. Тисовський. Життя в Пласті.

вкущену частину тіла (руку чи ногу), бо інакше через 3—5 хвилин настане смерть.*)

Щоб навчитися читати сліди, треба спочатку вправлятися в читанні слідів людей, потім коней, возів, роверів, авт; потім перейти до слідів домашніх звірят; далі тих, що найчастіше зустрічаємо і, нарешті, зовсім диких. Це ще мало знайти слід і встановити, чий він. Треба встановити, чи той, хто лишив слід, стояв, йшов чи біг, в якому напрямку й коли, і тільки після цього можна робити відповідні висновки. При читанні слідів ніколи не можна йти по слідах, а з боку них, і треба дотримуватися принаймні таких правил:

а) Переконатися, чи всі сліди ведуть в однім напрямку.

б) Коли можливо, встановити, скільки людей або звірят залишили ці сліди.

в) Чи всі сліди свіжі й чи зроблені одночасно (тут звернути увагу на сліди дощу, вплив сонця, роси, вітру — про це докладніше далі).

г) Хто зробив сліди: чоловік, жінка, дитина. У звірів: старше, молодше, самець чи самиця. Чи нема яких неправильностей: кульгав, був ранений, йшов із палицею.

ґ) Чи сліджений стояв, ішов чи біг, то-що. Що вплинуло на зміну кроку звірини: щось її злякало? З котрого боку?

д) Чи весь гурт йшов однаковим кроком.

е) Чи поруч із слідами звірят чи людей були ще інші сліди. Ріжниця між тими слідами.

є) Чи це сліди від легкого чи важкого предмету й чи він рухався самостійно, чи ні (напр. чоловік, коло).

*) Докладніше Л. Бачинський: Жахливі володарі нетрів, Львів, Вид. „Світ Дитини“ 1936.

ж) Де знайдено сліди (в лісі, в полі, на піску, на скелі); в яким напрямі вони вели (до води, лісу, нори), по дорозі чи навпростець.

з) Чи сліди відбочували від головного напрямку, як далеко і як часто.

и) Чи на шляху слідів зустрічали ми вогонь, воду; чи був там відпочинок і як довго.

і) Чи знаходили сліди, а коло них рештки землі іншого складу, рештки поживи, папірці, зломані гілячки, шерсть на корі й т. ін.

Старі сліди.

Найшовши слід, треба вміти встановити, чи це слід свіжий, чи старий. Це дуже важно й також вимагає від пластуна деякої вправності та „доброї нюху“. При відгадуванні давності сліду особливу увагу треба звернути на склад самого ґрунту. На мокрому терені, на чорноземі, або на глині, а також у затінку, сліди зберігаються довше, ніж на піску чи на сонці. Пісок швидко висихає. Хоч по іншій барві вогкого піску, що його колеса витискають на верх, і можна було б судити про свіжість сліду, всеж тут можна легко помилитись, бо ці верстви піску сонце й вітер висушують дуже хутко. Має своє значіння також те, чи краї сліду гострі, чи вже ні. Може трапитись, що знайдемо слід і побачимо, як з країв сліду обсыпаються ще зерна піску — це знак, що слід повстав недавно.

Краплі дощу, листки дерев, що впали на дорогу, свідчать про давність сліду, якщо точно знаємо, коли був останній дощ, чи вітер. Трус (кал) звірят, поки його не висушило остаточно сонце, або не розграбали птахи, може також допомогти у слідкуванні.

По листках і вигляді зрубаного дерева можна пізнати, коли його зрубали. Примята трава випростовується протягом 2-ох годин; притовчена — протягом 24-ох годин. Звичайно, що при сухій погоді це може тривати й пару днів.

Найлекше читати сліди на снігу й глині, гірше на орному ґрунті, а найгірше на траві, в лісі й на дорозі, стоптаній худобою.

Загальні зауваження.

Дуже важно вміти відрізнити правдиві сліди від тих, що їх зроблено навмисне, щоб нас одурити. Часто сліди треба оглянути в кількох місцях.

Раз кількоро індіан слідкувало вкраденого верблюда на піску й серед голих скель на віддалі 75 км. Злодії, щоб укритись, гнали верблюда в гори й у долини; протискалися по вулицях, крізь натовпи та табуні верблюдів, щоб сплутати в місті сліди вкраденого верблюда з іншими. Однак індіани це передбачали. Оглянули сліди навколо міста й знайшли правдивий слід, що вів із міста. По нім уже легко догнали злодіїв.

Часом можна стрінути сліди людини чи звірини, що творять коло. Це було зроблено для того, щоб змилити слідця. В такому випадку пластун обійде ці сліди довкола, щоб переконатися, в яким дійсно напрямку треба йти далі. Коли б слід в якомусь місці зник, то краще вернутися на останній слід, позначити це місце хусткою чи іншим предметом, а самому оглянути все навколо ще раз у віддалі 30—50—100 метрів, звертаючи особливу увагу на м'який ґрунт, де краще й легше знайти загублений слід. Дехто вживає ще такого способу: приноровлює довжину своїх кроків до кроків утікача і, йдучи

в тім напрямі, куди мали б вести сліди, може випадково знайти коло своєї ноги хоч малий натяк сліду втікача. На твердому ґрунті — пошкрябані чи зрушені з свого місця камінці, видертий мох, зірвані листки чи трава, також найменший натиск ноги, можуть бути рішачими для доброго слідця. Коли слід губиться в траві, а часом також і на твердім ґрунті (наприклад на асфальтовій дорозі) буває легко знайти слід, коли придивимось до місця, де сподіваємось знайти згублений слід, в напрямі проти світла, в віддалі 20—30 метрів. Тоді виразно можна побачити, де трава примята, або де видно тоненький пружок тіні від країв сліду на асфальті.

Йти далі слідом втікача можна лише тоді, коли напевно переконаєтесь, що йдете за правдивим слідом. Не забудьте заглянути під місток, на перехід при березі ріки й т. ін., звичайно, коли це не дуже далеко від напрямку слідження. Завжди треба покладатися на здорову думку, на розумний висновок і ніколи нічого не робити без певного рішення.

Слідуєте дика. Дик перебіг багните поле, а далі звернув на дуже твердий камянистий ґрунт, де його слід зовсім загубився. В такому випадку оглядаєте все навколо, позначивши перед тим останній певний слід. Обходите уважно довкруги, оглядаючи ґрунт, і напевно знайдете слід, що за ним треба йти. Коли його не знайдете, то поставте себе на становище втікача й рішайте, куди б ви бігли, втікаючи від слідців. Недалеко помічаєте густі кущі. Йдете в тому напрямі, але слідів на землі не знаходите, бо ґрунт камянистий. Зате в одному місці між рідшими кущами на твердих галузках знаходите грудочки вогкого ще болота, залишеного диком, що тудою продирався. В цім випадку у відшуканні напрямку поміг не тільки слід, але й розумовий висновок. Дрібна грудка болота була ріша-

ючим чинником. Так, йдучи від одного сліду до другого, прийшли до схованки дика.

Коли йде слідкувати цілий гурток, то не треба шукати загубленого сліду всім разом. Краще від того місця, де згубився слід, вислати в різних напрямках по 2 пластуни, бо коли весь гурток спільно почне шукати, то напевно слід затреться.

На твердому ґрунті часом легко помітити сліди ніг втікача, як що він перед тим ішов по м'якому ґрунті й набрав болота на ступні. Сліди палиці на м'якому ґрунті й навіть на твердому видно виразно, особливо, коли палиця кована.

Американський генерал Дадж описує, як одного разу відшукав групу індіан, що вбили кількох людей. Вбивники відіхали верхи кіньми приблизно перед тижнем. Генерал мав із собою знаменитого знавця слідів Еспіноса. Всі індіани їхали своїм звичаєм верхи неокутими кіньми, але був з ними один окутий кінь. Проїхавши кілька миль, слідець Еспінос раптом скочив з коня й витягнув з укритої щілини 4 підкови. Правдоподібно індіани розкували коня, щоб не лишав слідів підков, а підкови заховали. Шість днів тяглося переслідування й увесь час вправне око Еспіноса не мало спокою. Нарешті по 240 км. дороги індіан зловили. Заслуга в тому була лише слідець Еспіноса, що вмів читати сліди.

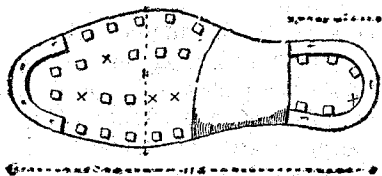
Іншим разом відділ американського війська переслідував групу індіан, що мали на сумлінні різні напади на білих. Військо мало з собою кількох індіан-слідців для помочі в читанні слідів. Щоб індіани-втікачі їх не помітили, відбували погоню вночі, але це не було перешкодою для індіан-слідців, бо вони вмели читати сліди руками, навромацки. Проїхавши досить швидко кілька миль, провідник слідців раптом зупинився й сповістив, що нові свіжі сліди перетинають сліди втікачів. Керуючий пого-

нею наблизився й побачив індіан, що тримали руки на слідах. Помилки не було. Дійсно впоперек вели якісь сліди. Принесли світло й пізнали свіжі сліди м'єдведя, що перейшов упоперек слідів індіан-ути-качів. Далі продовжували слідження вже без пригод і нарешті знайшли індіан та покарали винуватих.

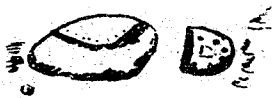
Сліди людей.

Сліди людей треба оглядати дуже уважно. Треба придивитись як виглядають каблучки, краї сліду, латки на підшвах, оглянути підківки, цвяхи, зауважити, які вони, де їх нема та як розміщені на черевиках, з'ясувати форму латок. Змірити довжину й ширину сліду та довжину кроку. На слідах босих ніг придивитись до розміру пальців, віддалі їх між собою, як відбиваються пальці на землі і т. п.

Місця без цвяхів
вказано X.

Сліди черевиків.

На підставі віддалі слідів ніг (цебто довжини кроку) й довжини сліду стопи можна досить точно встановити, якого росту була людина. Довжину кроку міряємо від носка одної ноги до носка дру-

гої, або від заднього краю каблука одної ноги до заднього краю каблука другої ноги. Коли хочете нарисувати слід, то виміряйте довжину та ширину підошви, каблука й цілого сліду, та нарисуйте всі інші подробиці. Не зашкодить також зміряти й записати довжину кроку.

Нехай кожний пластун докладно відібе слід своєї ноги, добре розгляне, щоб міг потім легко пізнати свій слід між іншими, та нарисує його. Такий рисунок сліду треба завжди мати з собою й на вправах ним користуватись. Уважно вправляючи, пластун дуже скоро навчиться пізнавати сліди двох і більше людей, а між ними й свій слід.

Генерал Бейден Повел сам провадив відділ війська вночі в горах Матоні, щоб напасти на ворога, що його він вислідив напередодні. Він керувався слідами, що їх власноручно поробив, а часом слідами підошов своїх черевиків, що їх він дуже добре пізнавав так, що ніколи не було йому важко знайти по них дорогу.

По формі слідів, взаємному їх положенні та по інших прикметах можна встановити не лише ріст людини і як вона ходить, а також кому належить той слід. Стара людина робить крок короткий і часто переставляє палицю. (Тут треба помітити, де сходиться слід ноги з слідом палиці). По слідах палиці можна встановити, чи це була парасоля, чи звичайна палиця. Людина, що несе щось тяжке, залишає глибший слід тої ноги, на котрому плечі несе тягар. Слід сліпих нерівний, посувається то в один то в другий бік, а перед слідами ніг (а не з боку) лишається багато слідів палиці, що нею він випробовує дорогу.

Людина нормального росту (168 см.) робить кроки 75—80 см. завдовжки, а ступню ставить трохи скісно в зовнішній бік. Коли йде скоро, робить

крок менший і ступні ставить не так скісно. Хто несе тягар, робить короткі кроки, лишає глибокий слід, а ступню ставить носками до середини. Здоровий чоловік, коли йде з палицею, ставить її поруч з одною якоюсь ногою; стара ж людина, чи недужа, трохи волочить ноги, а палицю ставить при кожному кроці. Довжина кроку людини, що біжить, в 90—100 см. В бігу людина стає на пальці, через те слід її ноги неповний, носки глибше зариваються в землю, а за кабдуком залишається вирита земля, пісок чи глина. Жіночі кроки коротші, також сліди менші й легше втиснені в землю. Дехто, щоб затерти слід, йде вперед задом, але це на слідах можна легко пізнати. Такі кроки значно коротші, ніж звичайно, крім того носки ступні менше звернені в зовнішній бік, а каблуки відбиваються сильніше та залишають глибокі сліди.

В однім селі зимою слідкували злодія. Оглядаючи на снігу сліди його черевиків, помітили, що ліва нога відбивалась добре, а права залишала тільки сліди носка черевика. На тих слідах пізнали, що злодій кульгав на одну ногу. Його права нога була коротша від лівої, чим не він першим ступав на пати.

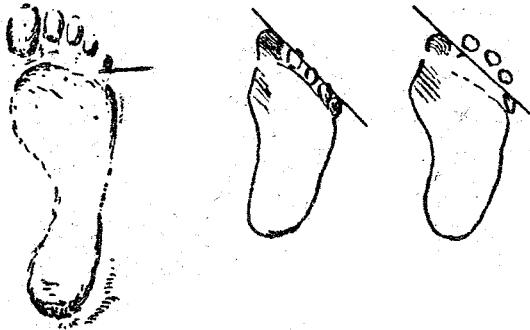
Спосіб зношування підшви й каблуків може теж дуже облекшити слідкування. Італійський знавець судової медицини проф. Нічефоро дослідив, що кожна людина завжди зношує підшву чи каблук, або й підшву й каблук на тих самих місцях; це вказує на своєрідну прикмету її характеру. Такий спосіб зношування взуття є мов би „окремим знаком“ кожної людини. Тим більше, що він у кожної людини інший.

Одного разу Бендер повел підчас відпочинку літом знайшов у лісі слід жінки. Цей слід так йому

сподобався, що він завзявся відшукати ту дівчину. Він не помилився в своїм висновку. Пізніше оженився з власницею того сліду.

Сліди босих ніг.

Значно важче, ніж сліди черевиків, пізнавати сліди босих ніг. Треба пам'ятати, що боса нога лишає сліди в ході довші й вузчі; коли ж людина стоїть, то сліди босої ноги коротші й ширші. На

Сліди босих ніг

сліди ноги треба провести лінію від великого пальця до найменшого й оглянути положення пальців у відношенню до тієї лінії й до себе взаємно. Так деколи можна розрізнити сліди босих ніг, дуже до себе подібних. Пова тим робимо такі самі виміри як і взутої ноги.

Існують три роди ступнів. Плоска (т. зв. платфус), зігнена й середня-нормальна. Цю останню зустрічаємо найчастіше. Два перші роди доволі рідкі й

по їх слідах можна дуже легко знайти їх власника. Крім того нога може мати ще свої окремі прикмети (дуже рідкий тип ноги з шістьома пальцями).

Вправи в слідженні.

1. Двоє чоловіків перейшли босоніж по вогкому піску. Один із них мешкає в місті, другий селянин. Як пізнати це на слідах?

Чоловік, що постійно живе в місті, ходить завжди взутий. Його ноги ніжні, шкура м'ягка. Пальці стиснені вузькими черевиками, пята зазначена вузько. Пісок його коле, через те ступає легко й робить малі кроки. Селянин ольщу частину року ходить босий. Шкура його стіп груба з численними рубцями. Сліди сильно витиснені, широко розставлені, пальці відокремлені, пята широка.

2. Слід веде до берега ріки, сліджений мабуть скочив у воду. Чи що треба звернути увагу та як прокопати полі слідження?

Із слідів читаємо, чи чоловік біг чи йшов. Якщо він біг і при березі не затримався, то напевно пустився просто через воду вбрід, знаючи добре глибину річки. Коли вода неглибока й нервучка, то він перейшов вбрід на другий бік. Одначе він міг іти по ріці вгору або вниз, щоб змити слід. Це залежить від часу, що ним він розпоряжав. Коли ріка глибока й рвучка, то вплив з неї далеко вниз. Та можливе й те, що плив з течією ріки й вийшов на цей самий беріг, а не на протилежний. В усякому разі треба спершу оглянути один беріг ріки на більшім просторі вверх і вниз, а потім зробити те саме на другому березі.

3. Вслід за пластуном у довшій віддалі йде гурток пластунів. Як пластун найлегше змилить слідців?

а) Якщо пісок сухий, нехай здійме мантилю, (якщо вона легка), привяже на палицю та волочить за собою.

б) Переслідований нехай старається випередити слідців так, щоб міг їх обійти й потрапити на їх сліди та йти по них далі. Так слідці попадають неначе в зачароване коло, що їх тільки змучить і не доведе до ніякого висліду.

4. Зробіть слід своєї ноги на мокрому піску, глині чи на землі.

Зміряйте в усіх напрямках. Нарисуйте. Це саме зробіть зо слідом своїх родичів і порівняйте з своїм.

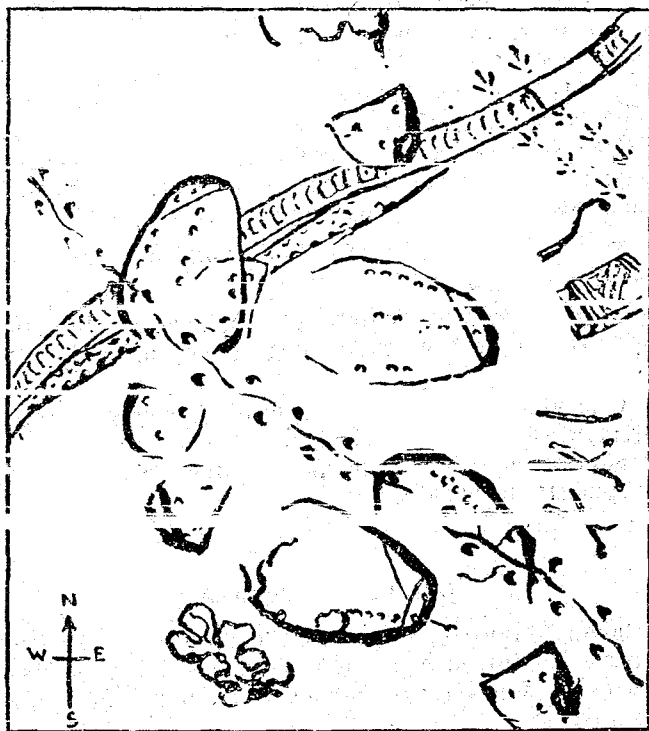
Оце кілька вправ, а далі вже діло інструктора придумати більше цікавих вправ, що повчили б пластунів про ціль і потребу вміти читати сліди та робити висновки.

Пластове завдання.

Идучи дорогою, я найшов в одному місці сліди. Треба їх прочитати, щоб дали в цілости образ того, що в цім місці сталось і як ішли події одна за другою.

Відповідь: Дорога 1, ранком 2, вогка від дощу 3, тягнеться з полудневого заходу на північний схід, або навпаки 4. При дорозі, праворуч 5, стоїть дуб 6. Повз нього перебігла дорогою якась мала пташка 7, мабуть горобець 8, в напрямі з полуд. сходу на північ. захід 9,. Після того 10, пе-

реїхав дорогою в напрямі з північ, сходу на полул, захід 11, наколесник 12. Гума на задньому колесі була пошкоджена 13. Слідом за тим 14, виїшов зпоза дуба на дорогу чоловік, правдоподібно

но робітник 15, і став під дубом лицем до сходу 16, щоб закурити. Через те, що був західній 17, вітер 18, він зужив аж 5 сірників 19, поки вдалося йому 20, шостим і останнім запалити тютюн 21. Він кинув порожню коробку на землю 22, й пішов

далі через дорогу в другий бік 23, мабуть у поле. Кілька хвилин пізніше 24, перебігла дорогою миша 25, в напрямі з полуд. сходу на північ. захід 26.

Ось розумні логічні висновки, до зазначених вже чисел від 1—26, чому було так, а не інакше.

1. Там їздять і ходять, те місце не заросло травою.
2. На дорозі ще мало слідів.
3. Сліди виразно відбиті.
4. Дорогою їхав наколесник, а напрям його їзди дають сторони світа.
5. Дубовий листок на дорозі.
6. Про це свідчить дубовий листок.
7. Слід малий, скок короткий.
8. Такі сліди лишає пташка, що по землі скаче, напр. горобець, жовтобрюшка й т. п.
9. Це вказують сторони світа; пташка злетіла мабуть з дуба, поскакала хвилинку, а може, сполохана наколесником, відлетіла.
10. Слід кола затер сліди горобця.
11. Сторони світа.
12. Сліди кола, — вузькі з рівцями.
13. Заднє колесо затирає сліди переднього. Якраз на сліди заднього колеса видно відбитку латки.
14. Слід чоловіка затирає слід кола.
15. Черевики великі, латані, окуті цвяхами.
16. Напря́м сліду обох ніг поруч себе.
17. Чоловік зворотом до сходу хотів собою заслонити вогонь від західнього вітру. (Не так став; краще запалювати сірник, стоячи лицем до вітру).
18. Зужив аж шість сірників.
19. П'ять мало обгорілих сірників лежить на землі.
20. Шостий сірник спалено майже зовсім — горів так довго, що вистачило часу запалити цигарку.
21. Шостий був останній, бо робітник викинув порожню коробку.

22. Коробка лежить на землі.
23. Слід веде поперек дороги в північнім напрямі.
24. Слід миші відбився й на сліді черевиків.
25. Слід звірятка, що волочить хвіст, напр. миша.
26. Туди звернений напрям слідів.

Сліди возів і коней.

Сліди возів вимагають більшої уваги. Кожний тип воза лишає інший слід. Напр. тягаровий віз, авто, звичайний віз то-що. Колеса, вривуючись у землю, посувають землю вперед і творять рубці, що їх можна спостерегти на слідах (коліях). Колесо посуває також камінні в тім напрямку куди їхав віз. Сліди воза покажуть також, як швидко він їхав. Велике значіння має свіжість слідів.

Слід колеса мотоцикля.

Описати все, про що можуть казати сліди возів, тяжко. Це вже діло пластуна, використати все своє

знання й досвід, щоб із слідів точно й ясно міг собі уявити відбуту подію. При тім треба вважати на знаки від камінців, галузок і інші умовні знаки, що їх можуть для своїх людей лишити ті, що відіхали. Люди, що їх зустрічаємо подорозі, часто можуть поділитись з вами цінними спостереженнями, особливо щодо часу, коли вони стрінули подорожніх, числа людей, барви коней і т. п.

Слід воза можна помітити навіть на асфальтовій дорозі. Одначе такі сліди найкраще видно вранці або надвечір, коли проміння сонця падає під гострим кутом. Без бічного освітлення сліди воза на асфальті побачити майже неможливо. Колія, що її зробило колесо на асфальтовій дорозі, часом вистачає, щоб, оглянувши її, можна було встановити напрямок їзди.

Ось приклад слідження воза: *)

„Треба завжди уважно придивлятися до слідів зараз, як тільки вони повстали й старатись кожну подробицю пояснити якимись причинами чи обставинами. Наприклад: йдеш під гору досить мягкою дорогою. Повз тебе проїздить повний віз сіна, запряжений кіньми. Зараз же починаєш читати сліди. Придивляєшся до сліду воза й коней. Слід коліс — це дві смуги, довгі, дуже широкі — чому? Передні колеса уставлені трохи вужче ніж задні, через те слід задніх не впадає в слід передніх коліс, але всежтаки частинно криє один другого. Коли б ти не придивився до цього, міг би думати, що це був віз з дуже широкими обручами на колесах. В деяких місцях бачиш роздвоєння сліду — це місця, де віз трохи звернув. Тут можеш зміряти ширину обруча передніх і задніх коліс, а для повности зміриш і розхід їх (віддаль між колісьми одної осі). А це тому, що

*) З книжки Др. О. Тисовського „Життя в Пласті“.

ось бачиш далеко зпереду з бічної дороги виїхав на дорогу, що нею йдеш за возом з сіном, двірський візок. Можеш отже передбачати, що обидва сліди потім перемішаються й ти їх далі не розріжнеш. На слідах коліс цього возу цікаво ще й те, що вони навіть на твердіших місцях дороги виразно витиснені — чому? Через те, що на цім возі значний тягар.

Тепер сліди копит коней: бачиш їх чотири, досить правильні ряди. Два внутрішні ряди близько себе, зовнішні трохи віддалені від внутрішніх. Придивись, як ідуть коні близько себе, але кожний розставляє ноги досить широко, бо так йому ліпше тягнути тяжкий віз. Коли б не тягар воза, зовнішні ряди були б ближче до середніх. Глянь на кожний слід окремо: очевидно слід підкови. Змірши довжину й ширину в найширшому місці. Окремо слід копит одного коня, окремо другого, щоб ти відрізняв сліди цих коней від слідів коней того візка. Зауважиш, що перед підков сильно витиснений в пунт, деколи так що задня частина ледве помітна, бо кінь тягне тягар під гору, отже впирається задніми кінцями підкови. Мусиш придивитись і до відтисків цвяхів, бо потім легше пізнаєш слід цього коня. В одному ряді завжди по два сліди підків ближче себе, зпереду трохи більший слід, за ним менший: це задня й передня нога одного боку; деколи задня нога наступає на слід передньої. Віддаль між слідами передньої ноги одного боку й передньої ноги другого боку зведе довжиною кроку.

Отже тут довжина кроку менша ніж 80 см. (нормальний хід коня). А до того слід задньої ноги трохи далі за слідом передньої ноги — чому? Причина також у тягарі. І чоловік, коли тягне тягар під гору, робить малі кроки, впираючись передньою частиною стопи. А ось уже виїхав віз сіна на

сліди візка. Сліди коліс візка вужчі, легко втиснені, бо візок лекший. В рядах слідів коней віддаль внутрішнього ряду слідів більша, — коні з легким візком біжать широко; зате між зовнішнім і внутрішнім рядом віддалення менше (бо нема тягару); довжина кроку коло 130 см — коні не йшли, а бігли. Міра слідів інша, сліди втиснені правильно (бо візок легкий).

Сядь тепер при дорозі, подивись за возами, як поїдуть. Нарешті вже не бачиш ні одного, ні другого. Тоді йдеш далі. На роздоріжжю бачиш, що сліди розійшлися у різні боки. Гадаю, що пізнаєш добре, куди котрий поїхав. Дороба, куди поїхав віз сіна, це вузька алея дерев з досить низько звисаючим гіллям. Дороба ця тільки недавно посипана камінням і слід зникає. Трохи далі, від цієї дороги звертає бічна дорога до якогось двора. Чи віз поїхав далі, чи вже заїхав на подвір'я? Йдеш дорогою кілька кроків далі й бачиш на галузках дерев тут і там стебельця сіна. Порівнюєш це з дорогою до двора. Там нема цього. Отже віз поїхав далі.

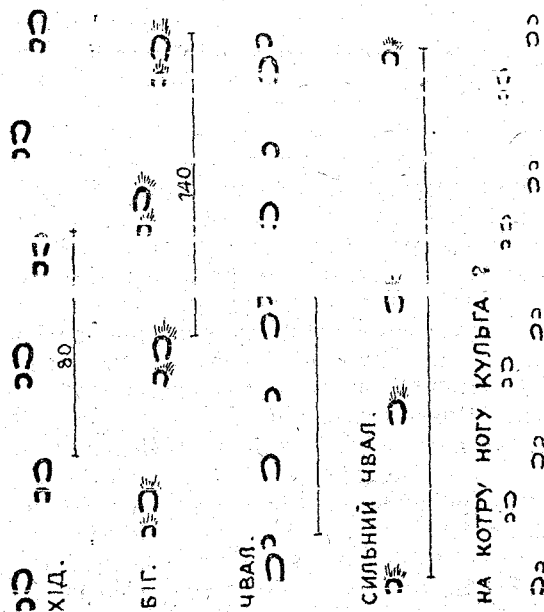
Йдеш далі. Раптом бачиш виразний слід воза, але ліворуч дороги. Далі він знову вибігає на дорогу. На краю дороги пізнати ширину обруча; міряєш — той самий віз. Чому віз звернув? На місці, що він його обминав, якась чорна пляма. Ніби щось розлилось. Придивляєшся. Чути запах бензину. Отже тут стояло авто. А куди поїхало? Певно, туди ж, куди й віз. Отже вперед, бо на головній дорозі, звідки ти прийшов, не було сліду авта. А звідки приїхало? Хіба з цього двора — ти мусів би вернутися й на дворі пошукати його слідів. Далі на дорозі бачиш, що віз знову звернув. На скруті — що це, знову авто? Так, авто іхало вже наперед, догнало віз і той мусів йому увільнити дорогу.

З цього прикладу, гадаю, зрозумієш, як треба

оглядати сліди й порівнювати з причинами, що викликали їх повстання. Отже подібно, як у цьому випадку, придивляйся до слідів возів на різних дорогах, при різній вогкості дороги й на протязі різного часу.

Зовсім інші сліди лишають колеса тачки, рала, борони.

Кінь, що йде спокійно, лишає сліди ніг парами: слід задньої лівої ноги зразуж перед слідом лівої передньої. Так само й правої ноги. Довжина кроку

Сліди коня. Більші підкови — це сліди задньої ноги.

в ході 75—85 см (як і в людини). В бігу сліди копит подібні, тільки глибші, але крок довший, а саме — 135—140 см. В чвалі сліди вже не вкладаються парами і крок довший — до 2.5 м. Уложення слідів ніг і віддаль між ними зазначено на рисунках, де більші підкови означають задні ноги. Задня нога коня лишає слід більший і довший, ніж передня. Конокради, щоб змити сліди, прибивають підкови навпаки. Вправний слідець це пізнає. Такий слід має подібні прикмети, як і слід людини, що йде задом уперед. Коні, що живуть у горах, мають копита вузчі, ніж ті, що живуть на рівнині. Зверніть увагу на ґрунт і придивіться до підків. Наші селяне коней не кують, коли ґрунт м'який. На твердому ґрунті кують гладкою підковою тільки передні ноги. Зимом підковують гострими підковами з трьома зубами. В місті коні підковані на всіх чотирьох ногах гострими підковами цілий рік.

Татари, втікаючи від українських козаків, уживали такий спосіб змилення слідів: „Степи України вкриті високою травою і не можна нею їхати, щоб її не поміяти: слідів укрити неможливо. Через те татари, що їх наприклад є 400, діляться на 4 групи по 100, одна частина йде на схід, друга на захід, третя на південь, четверта на північ. Кожна частина, проїхавши півтори милі, ділиться знову на 4 частини, що поступають так само, як перше, і знову діляться, поки не лишиться в кожній групі по 10—12 осіб. Всі йдуть скоро. Коли помітили, що за ними стежать, тоді тікають — кожний їздець у інший бік, а потім знов збираються на змовленім місці, що його знаходять ліпше, ніж хто інший з компасом. Козаки, що стежать татар, попадають у лабіринт слідів і не можуть зорієнтуватися, в котрий бік гнатися за татарами“.*)

*) Німцевич. Історичні подорожі.

Сліди вогню.

З попiлу ватри можна багато вичитати. Коли не має бiлого попiлу, а лишилось тiльки чорне чисте вугiлля, то це значить, що вогонь горiв тут щонайменше перед тижнем. На свiжiм огнищi багато попiлу, а на зовсiм свiжiм вугiлля й попiл ще теплi. Якщо навколо великого огнища валяється масний папiр, рештки газет, шкаралущi з яець, овочi, папiрцi вiд цукеркiв i т. iн., то кожний з нас пiзнає, що це не був огонь пластуниiв. Пластун усе за собою позбирає та спалить чи закопає в землю, бо має засаду не засмiчувати мiсця й лишити його таким, як застав. Свiжi слiди звiрят, що за запахом прийшли шукати решток страв, свiдчать про те, що вiдвiдуванi були тут недавно.

Струмок диму, що видно над лiсом, чи запах диму свiдчать, що недалеко горить чи догорає вогонь. Дим i його запах є отже добрим слiдом. В давнину запорожцi огнем, запаленим на могилах, або димом подавали докладнi знаки своїм товаришам.

Сліди на снігу.

Снiг найлiпший папер: на нiм витиснутi й найменшi подробицi письма „Книги слiдiв“. Чим свiжiший снiг, тим яснiшi слiди. Снiг улiгся, не порошить; маєш бистрi очi, возьми з собою записник, оливець i йди рисувати слiди та робити замiтки про життя звiрят i птахiв. З усього старайся робити висновки. Уживай усiх вiдомостей з природи й лiсової мудростi й з їх допомогою уявиш усе, що там сталось. Чим частiше будеш ходити зимою з полем й лiсом, тим скорше цьому навчишся.

На дорогах, в полi й лiсi повно слiдiв. Перше

стрінемо сліди різних птахів. З першого погляду можна пізнати, чий це слід: крука, куріпки чи щиглика. Сліди диких звірят знайдемо далі від села чи міста — десь у лісі. Чим далі від людей, тим більше зустрічаємо слідів. Сліди краще оглядати дополудня, бо сонце може стерти всі сліди... Ще краще студіювати сліди на новім снігу, коли він впаде на старий сніг.

Сліди звірят.

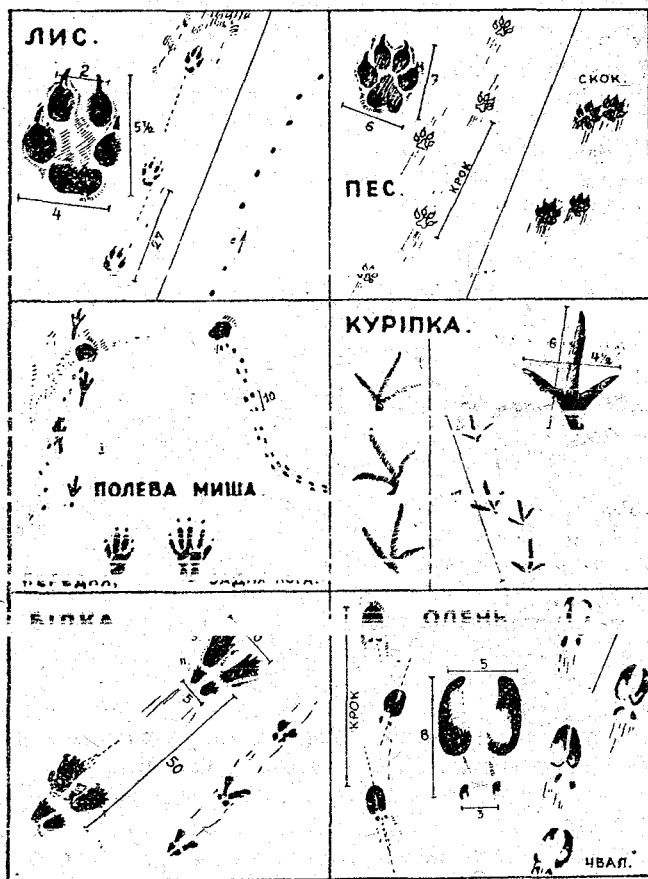
Знана річ, що мисливі знаходять дику звірину за допомогою слідів. Вони оглядають старі й нові (свіжі) сліди й з них вичитують, де перебував звірина. Також за своїми слідами вертаються вони додому і ніколи не зблукують.

Спостерігати природу не легко. Хто не має волі, охоти й завзяття, а головне — любови до природи, хто боїться дощу, сльоти, вітру, хай лише лишається дома.

Як у кожної людини різняться відтиски пальців і ніг, так само й у звірят сліди хоч мало, але таки між собою різняться. Тому завжди треба порівнювати сліди між собою. По сліду також легко пізнати швидкість бігу звірят: чим менша швидкість, тим менша віддаль між слідами ніг. Біжучи, звірина заглиблює ноги в землю й відкидає частки її в бік.

Важно також встановити, чи слід, що його бачимо на землі, старий чи новий (свіжий); чи на старому сліді нема іншого сліду, та ввагати чи сліду хто не пошкодив.

Слідкуючи звірину, треба йти проти вітру, бо наприклад олень уже на 400 кроків чує присут-

Як міряти сліди.

ність людини. При бічному вітрі треба бути ще більш обережним.

Головні правила, що їх треба дотримуватись при спостереганні звірят і птахів:

1. В лісі поведься тихо. Вуха й очі май завжди напоготові.

2. При слідуванні звірят йди тільки в напрямі проти вітру.

3. Знайдений слід нарисуй, запиши розміри й добре запам'ятай цілий слід.

4. Вдумайся в стан переслідуваного.

5. При слідуванні в траві та на скелях дивись на слід у напрямі проти сонця у віддалі 10—20 кроків перед собою.

6. Рівний напрям сліду веде, звичайно, у звірят до води чи до безпеки (нори).

7. Коли згубиш слід, шукай навколо. Напевно знайдеш.

8. Остерігайся сойки й сороки — це найбільші вороги слідця! Якщо почуєш їх голос, можеш залишити спостерегання тут і відійти найменше 1 км. далі. В хвилині, коли тебе помітить звірина, краще завмерти на місці, ніж сховатися за дерево.

9. Птахи, що стало літають над одним місцем, є знаком, що там щось діється.

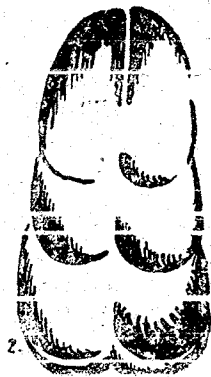
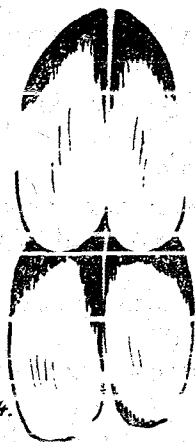
10. Якнайчастіше прислухайся до голосу звірят, щоб ти вмів його добре наслідувати.

11. Свою дорогу значи та часто оглядайся, щоб пізнав дорогу назад.

12. Завжди пам'ятай: пластун перш за все є приятелем звірят і рослин.

Сліди оленя, серни й дикої кози.

Олень і сернюк лишають сліди копит у двох рядках. Сліди самиць (лані й серни) менші слідів самців. Олень має надзвичайно різноманітні сліди. Підчас бігу копита зпереду сяльніше розхиляються,

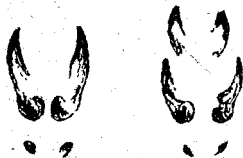

Сліди оленя бувають дуже різноманітні.

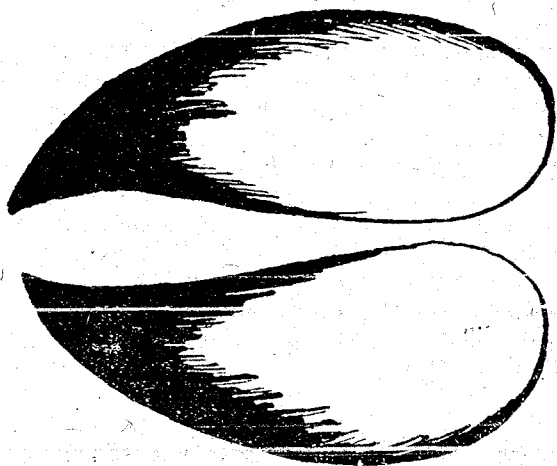
а за ними лишаються сліди пари зникаючих ратиць на взір двох точок. Олень і сернюк в бігу „схрещують“, цебто повздовжня вісь копита не лежить рівнобіжно з напрямом бігу, а відхилена від нього скісно в зовнішній бік. Ланя йде майже рівно, цебто „схрещує“ дуже мало і майже не лишає слідів зникаючих ратиць. Сліди дикої кози дуже подібні до слідів свійської, тільки більші, але менші, ніж оленя. Сліди гострі й „схрещуються“. Ходить не так граціозно, як серна. Підчас втечі весь гурт біжить в однім ряді. Линяє в квітні. Молоді родяться в травні.

Олень.

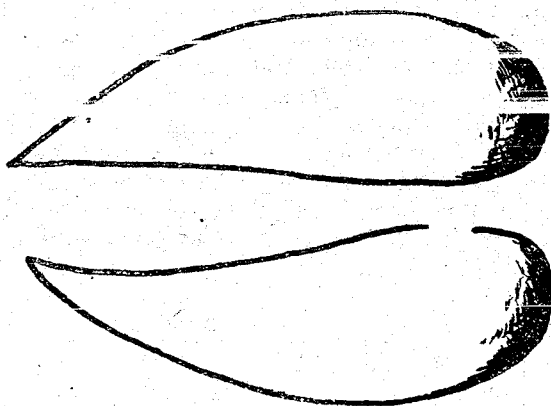
Олень належить до родини паристокопитних. Європейський досягає росту 1.50 м і довжини 2 20 м. Живе й до 40 років. Їсть траву, молоді листки з дерев, пупянки, кору. Літом рудий, зимою темносірий. Голос: ба-ау. Прикмети: легкість, швидкість, відвага. Має доконалий слух і нюх. Людину чує вже на віддаль 400—600 кроків. Логовище: ліс-маточник. День перележує в гушавині; на пашу виходить смерком. Любить полежати в баюрі (відпочинути, освіжитися, ба й лікуватися). Рик оленів чути в жовтні, найліпше за ясних морозних ночей. Молоді родяться в червні. Самець має сильно розгалужені роги, що їх скидає в лютім. Ланя роги

Слід оленя й серни в бігу.

Слід лівої передньої ратиці молодого оленя (в натур. велич.)

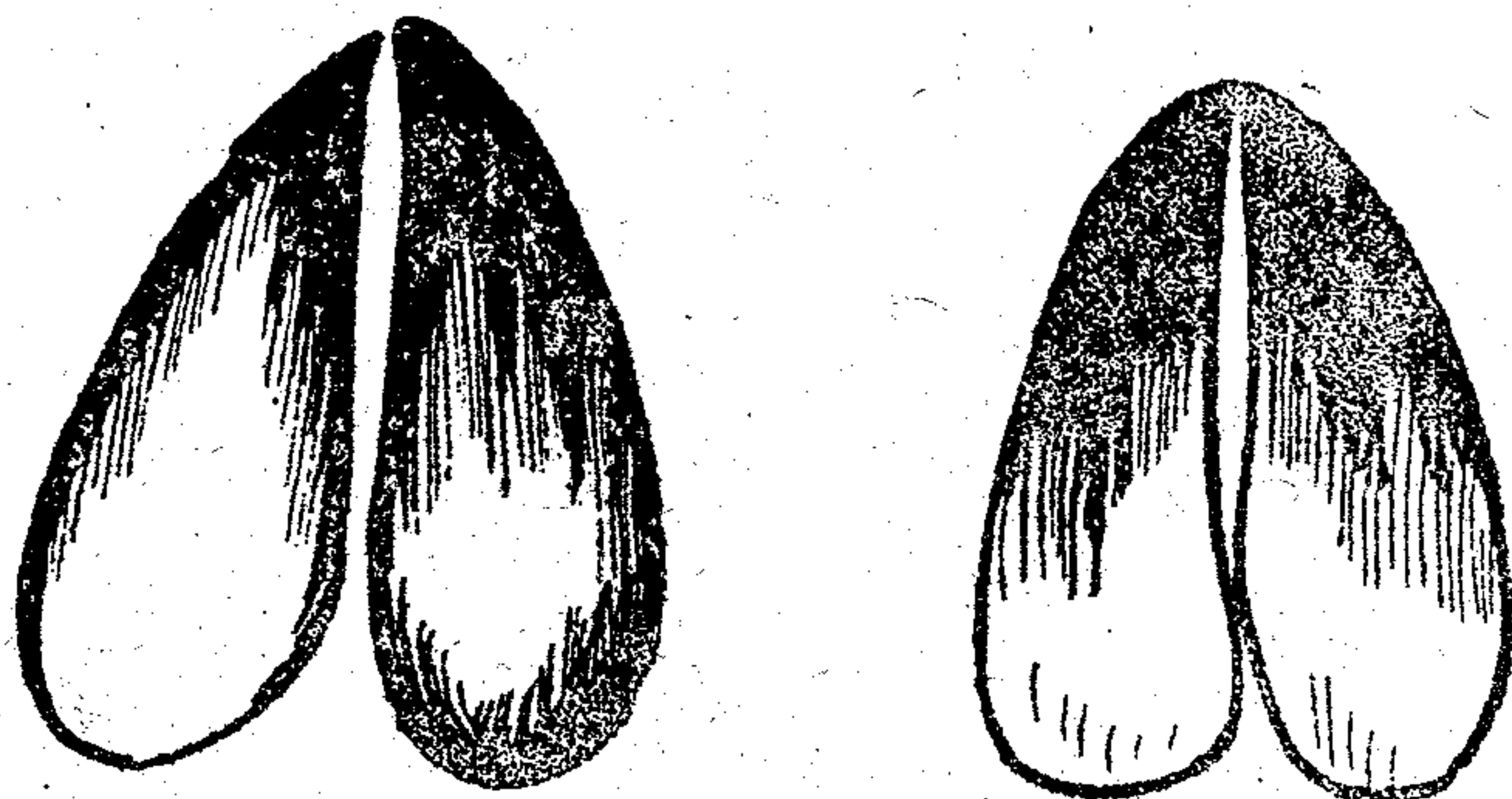

Слід лівої задньої ратиці молодого оленя (в натур. велич.)

не має. Самці залюбки б'ються головами. Живуть отарами. Втікаючи від погоні, олень вводять ворога в блуд тим, що оббігає кілька разів довкола, утворюючи з слідів круг або спіралю. Скаче на 9—12 людських кроків.

Серна.

Серна досягає висоти 70 см., довжини 1.30 м. Не має звички лежати в баюрах. Пастись вихо-

Слід сернюка в натур. велич.

Слід передньої ратиці.

Слід задньої ратиці.

дить смерком, вертається на світанку. Пасеться здебільшого на полянках чи порубах. Найкраще спостерігати це вранці за сходу сонця. Серни ходять, звичайно, сталими знайомими стежками. Линають у квітні.

Дик.

Сліди дика частинно подібні до слідів оленя з тою різницею, що крок дика коротший. На твер-

в.

с.

Хіл кози

Дика коза.

Хіл козла

Чвал

Слід дика.

дому ґрунті слід копита ясно подвійний — контур складається ніби з двох ліній. По розритій землі, логовищах у вогкій болотистій землі, щетині й болоті на корі дерев (дик залюбки чухається) можна пізнати, що тут живе дик. Має дуже добрий слух і нюх, але слабкий зір. Ранений дик дуже небезпечний. Від такого дика треба рятуватися на дерево. Пастись ходить уночі. Ранком вишукує логовища для відпочинку. День залюбки переважає в болоті.

Хід дика.

Борсук.

Борсук ступає на цілу стопу й лишає слід з довгими пазурями та різко означеними „подушечками“. Ходить спокійно, задню ногу ставить трохи перед передньою. Живе в лісі, на соняшних схилах, полянках і гущавинах. Барліг, що досягає глибини

Слід борсука в натур. велич.
Права передня нога.

2—5 метрів, робить на тихих місцях в ярках, чи вільних схилах. До т. зв. котла веде кілька побічних ходів. На жирування виходить надвечір. Перед виходом з нори прислухається, чи нема небезпеки, а потім іде чи біжить на жир. Не шкідливий. Лю-

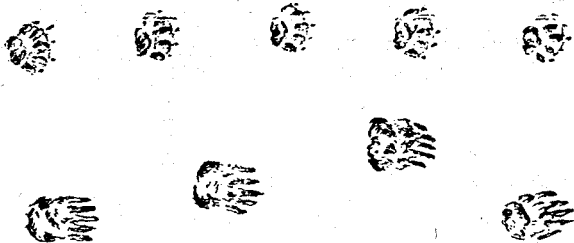

Слід борсука в натур. велич.
Права задня нога.

бить фазанові яйця. Голос: тихо мурчить, сопє, при їді цямкає. Зиму спить в норі. Прокидається в березні.

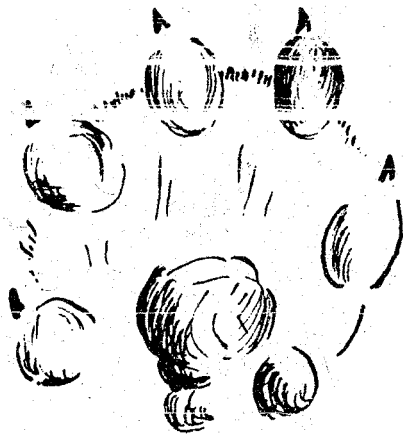
Видра.

Сліди видри майже цілком круглі з відтиском болони (для пливання) між пальцями. Обидві ноги

Слід видри й борсука.

ставить рівночасно на одній лінії — задні перед передніми. Хвіст волочить. У спокійнім ході лишає сліди, як лис. Втікаючи, плутає сліди, щоб змити переслувача. Буває і 80 см. завдовжки (не рахуючи хвоста). Їсть головно рибу; щоб риба не могла рухатись, роздирає їй хвоста. Їсть на березі

Слід видри в натур. велич. Права передня нога.

Хід.

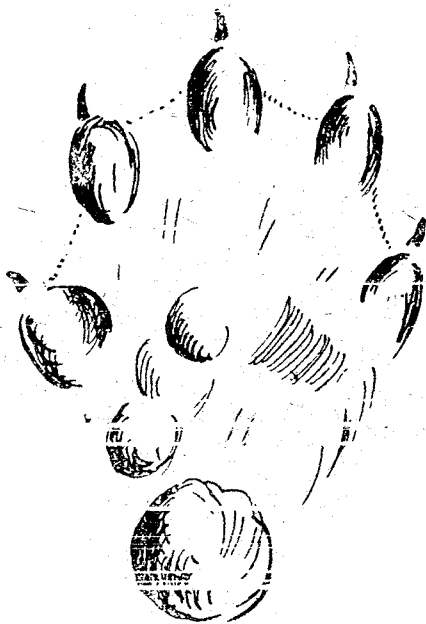
Біг.

Скок.

Сліди видри.

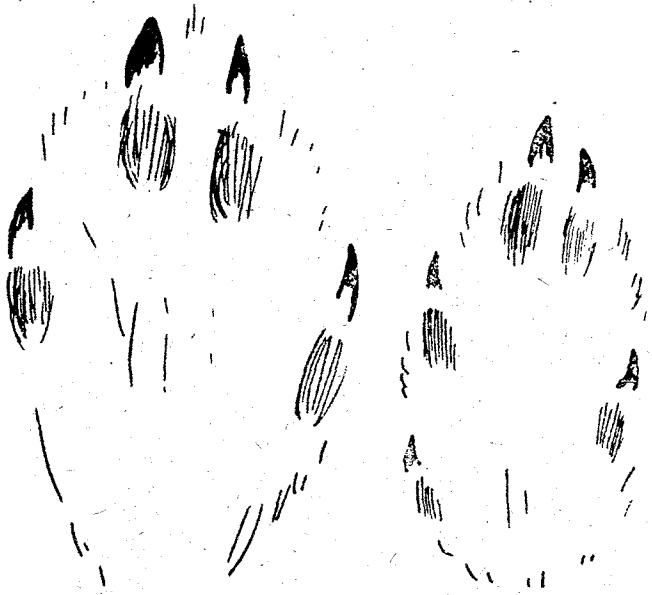
Слід видри в натур. велич. Права задня нога.

й починає з голови. Рештки риби, раків свідчать, що тут живе видра. Видри люблять гратися так, що роблять з стрімкого берега сковзанку впросто до води.

Кожух видри й у воді сухий. До покинутої здобичі видра майже ніколи не вертається. Залюбки гріється на сонці. Нору робить так, щоб один вихід вів під воду, а другий служив для провітрювання. Голос: різкий свист-писк. Чуття особливо тихими місячними ночами протягом цілого року. Видру можна приручити й уживати для лову риби.

Завць і крілик.

Сліди зайця й крілика (труся) дуже подібні й завжди неправильні. Тяжко пізнати, чи завць плигав спокійно, чи прискорено. Передні ноги ставить

Сліди зайця. (Натур. велич.)

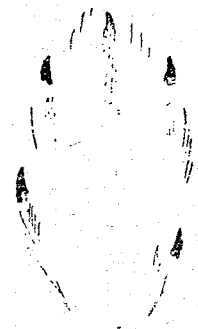
Передня нога.

Задня нога.

одну перед другою, а задні ставить завжди спільно перед передніми. Тільки підчас найбільшого напруження при втечі сліди всіх його ніг лежать майже на одній лінії. Задні ноги вдвоє довші передніх.

Скок його в 3 рази більший чоловічого кроку. Іїа
твердому піску видно сліди пазурів. Заєць буває
70 см. довжини. Більший, ніж крілик. Вуха з чор-

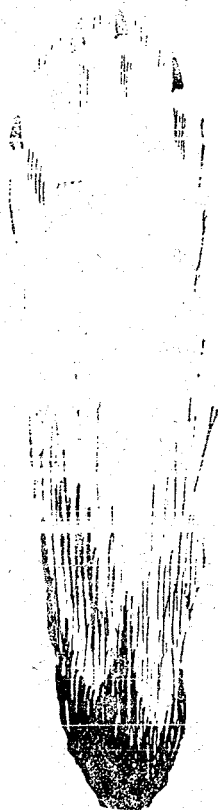
Крілик.

Передня ліва нога.
Натур. величина.

Задня ліва нога.
Натур. величина.

Задня ліва нога
з п'ятою.
Натур. величина.

а втечі.

ними кінчиками. Ходить сталими доріжками. Голос: муркає, від страху жалісно пищить. Молоді родяться в кінці лютого й у березні.

Крілики бувають різних барв. Рухливіші ніж зайці. Щоб порозумітися чи залякати, стукають задньою лапкою об землю. Логовище мають на схилах проти сонця на краю гущавини. В глибокім снігу крілик волочить задні ноги.

Ласиця.

В спокійнім ході сліди ніг відбиваються парами; досить далеко одні від других. Сліди ласиці тяжко відрізнити від сліду горностая. Підчас утечі сліди творять майже прямокутний трикутник. Кігті дрібні, відбиваються добре. Доростає довжини 16—23 см.

Слід ласиці в натур. велич.
Ліва передня нога.

Слід ласиці в натур. велич.
Ліва задня нога.

Слід ласиці в ході та в бігу.

(разом з 4 цм. довгим хвостом). Ласино можна стрінати часто. Живе на краю ліса, в старих будівлях, стодолах, клунях, в купах каміння. Вдень і вночі ловить мишей, кртиць, щурів, малих пташок, домашню птицю й навіть молодих зайців.

Горностай.

Буває й 25—35 цм. завдовжки, разом з 6—11 цм. хвостом. Літом буває барви гнідо-червоної, в зимі білої, але кінчик хвоста чорний. Живе в старих будівлях, руйнах, скелистих лісах, в купах каміння — скрізь, де живе ласиця. Відважний та хитрий. Відважується й на малі серни та зайці. Ловить жайворонків, мишей, курей і гадюк.

Слід горностая в натур. величині.

Ліва передня нога.

Ліва задня нога.

Куниця лісова й домашня чи скельна.

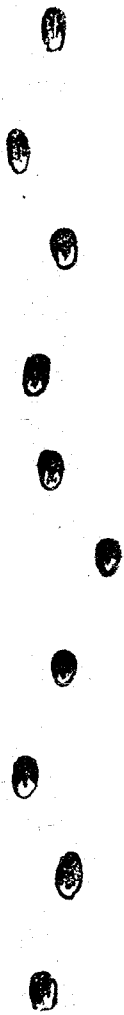
Сліди обох куниць однакові. Кігті і подушечки відбиваються дуже виразно. В зимі лапки заростають густішою вовною, ніж вліті, тому й подушечки з кігтями відбиваються менше виразно. Ходить сталими доріжками. Дуже добре лазить по дереві та добре плигає. Голос: спокійно м'являє, мурликає, з люті порскає, пищить, сопе. Логовище робить в дуплах. Частіше „реквірує“ вивірчине гніздо. Лісова куничка живе в країні, де багато лісів. Домашня живе ближче осель в клунях та на горищах. Сита забиває для вдоволення, але тоді з'їдає тільки голову чи висмоктує кров. Любить випивати яйця.

Сліди лісової куниці в натур. велич.

Задня ліва нога.

Передня ліва нога.

Хід.

Сліди лісової кунци.
Біг.

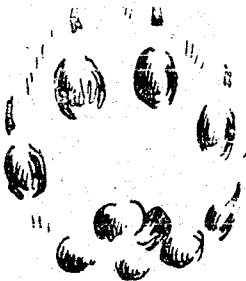

Скок.

Ліва задня нога.

Сліди купинці скельної чи
домашньої в натур.
вельч.

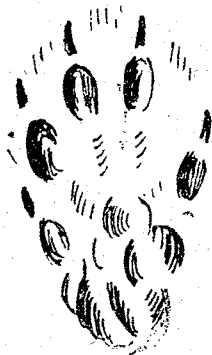

Ліва передня нога.

Тхір.

Має короткі ноги. Рухається скоками. Сліди його ніг творять чотирьохкутник. Всі пальці й подушечки відбиваються виразно. Досягає довжини 40—42 см. Краї вух та ніс білі, сам темно-гнідий. Живе в лісах, де багато звірини. Вдень відпочиває в заячих логовищах чи коло будівель, вночі ловить. Нищить багато жаб, мишей і домашньої птиці. Коло хвоста має спеціальні залози, з яких випускає в небезпеці рідину, що дуже погано пахне.

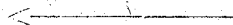
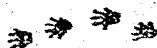
Передня ліва нога.

Задня ліва нога.

Сліди тхора в натур велич.

Біг.

На втечі.

Білка (вивірка).

Сліди вивірки досить виразні. Передні ноги ставлять ближче до середини, ніж задні й розставляє пальці. На передніх ногах має по 4 гострих довгих пальці — ними білка хапається кори й гиллячок, як стрибає. Скаче головою вниз. На задніх ногах має по 5 пальців. Досить часто сходить з дерева на землю. По землі скаче, а не ходить. Гніздо робить в душлах дерев і вистелює його мохом та листям. Вивірки бувають різних відтінків барв: від рудого аж до чорняво-попелястого; жи-

Сліди білки в натур. велич.

Права передня нога.

Права задня нога.

вотик білий. Належить до родини гризунів. Їсть лісові горіхи, різні зернята, букви, жолуді, пупянки, кору дерев, овочі, гриби, а також їсть яйця й молодих пташенят. По свіжих лушпайках можна пізнати, на котрім дереві „господарює“ білка. Голос: пфт; в небезпеці мйїї — дуже різкий, високий. Вороги: ястріб, сова, куниця, кіт. Примети: гнучкість, зручність, пам'ять, привязаність, ніжність. Хиби: велика цікавість, великий шкідник лісів. Білки

живуть малими громадами. На зиму збирають запаси.

Лис.

Лис переважно легко бігає; ходить тихо, крадючись. Сліди лиса, коли він біг, ішов спокійно, чи

Сліди лиса в натур. велеч.

Передня ліва нога.

Задня ліва нога.

втікав, розрізнити легко. Тікаючи, ставить задні ноги перед передні й плутає сліди. Залюбки обманює тим, що йде заячими стежками. Дуже обережний, має добрий слух і нюх. Живе в норах, що їх сам собі риє, чи в покинутих барсучих логовищах. До нори веде, звичайно, головний вхід і кілька побічних. Коло нори, де живе лис, можна знайти багато

Сліди ліса.

Підходить,
стежить.

„пугає“

Біг.

Чвал.

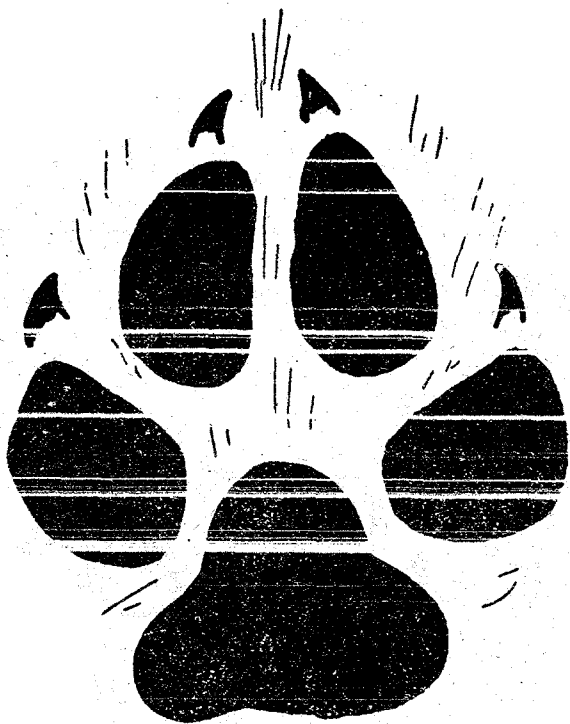
решток зідених звірят. Вдень гріється на сонці, вночі виходить на лови. Зимою ловить в лісі, літом у полі, в пашні. Голос: короткий дзвяквіт, чути часто вночі. Молоді родяться в квітні.

Вовк.

Слід передньої ноги вовка в натур. велич.

Слід вовка дуже подібний до сліду великого пса, але форма його трошки довша, бо вовк завжди

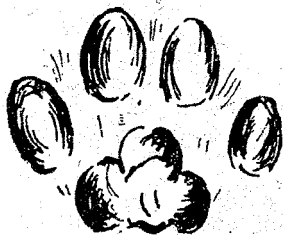
Слід задньої ноги вовка в натур. велич.

біжить, і виразніше видно пазурі. Вовк буває й 160—170 см. завдовжки (разом із 50 см. довгим хвостом). Ловить уночі, голодний ловить і вдень. Зимою вовки

гуртуються в зграях. Голос — довге, протяжне виття, голосніше собачого. Ходить завжди рівно, не „крутить“. Задню ногу ставить на слід передньої. Коли вовки йдуть гусаком, то всі ступають у сліди першого вовка.

Дикий кіт:

Сліди дикого кота майже круглі, кігті сліду не лишають, бо кіт при ході кігті втягає. Дикий кіт удвоє більший домашнього. Любить самотні скелісті ліси, логовище робить в тріщинах скель, в покинутих лисячих чи борсучих норах. Ловить птахів, рибу, зайців. Голос трохи нижчий ніж у домашнього кота.

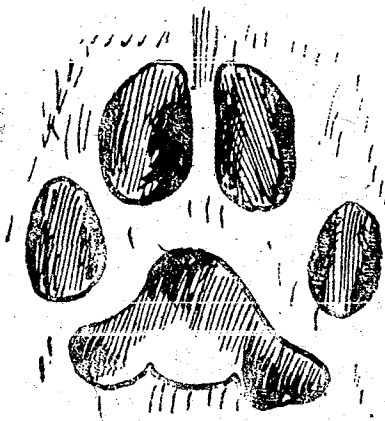

Сліди дикого кота в натур. велич.
Передня ліва нога.

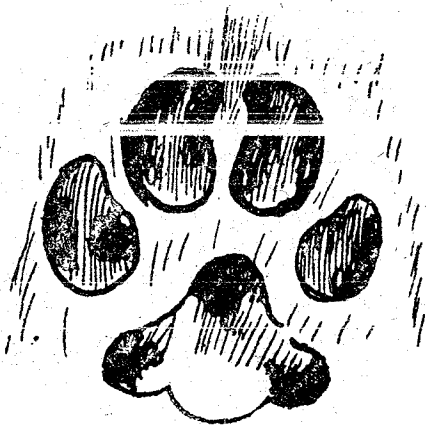
Задня ліва нога.

Рись.

Живе в густих лісах, в гірських полонинах перемішаних гушавинами, де може легко сховатись і знайти багато звірини. Ловити виходить смерком з гушавин, де протягом цілого дня дрімає. Не любить показуватися, ходить гушавинами, через по-

Сліди молодого рся в чатур. ваши.
Передня нога.

Задня нога.

Біг молодого рся.

ляни перебігає великими скоками. Коли виловить звірину в одній околиці, перебірається в іншу. В вимі рися слідити тяжко, бо по своїй звичці не любить лишати слідів, ходить під корчами, де нема снігу.

Медвідь.

Медвідь це один з найбільших і найсильніших мешканців наших Карпат. Висота його буває 1.30 м. довжина 2.20 м. Живе в лісі, логовище має в скалистій країні, більшу частину зими спить, не виходючи з логовища. їсть різні ягоди, рослини, корінці, також мясо. На людину нападає лише тоді, коли буває поранений або вже дуже голодний. Найбільш небезпечна буває медведиця з малими. Малі добре лазять на дерева і втішно бавляться. Медвідь любить „гострити“ кігті об дерева, через те зустрічаємо й такі його „сліди“. — На таких деревах висить здерта кора великими клаптями. В обороні або з зацікавлення вміє стати на задні ноги й пройти кілька кроків. Голос: спокійне муркання.

Хід медведя.

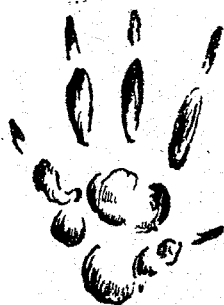
Слід задньої ноги медведя. Розміри подано в середині сліду.

Їжак.

Барліг має в густих корчах, в купах хмизу. Виходить увечері. Їсть мишей, кіртиць, комах, пташачі яйця, молодих пташенят, ящірок, жаб. Дуже любить мясо гадів — особливо отруйних. Вкушення не боїться, бо отрута йому не шкодить. Зимую спить.

Передня ліва нога.

Задня ліва нога.

Хід.

Полева миша.

Слід полевої миші, особливо на снігу, можна стрінути дуже часто. Сліди миші — це два ряди дуже дрібних слідів ніг, часто неясні. Найкраще пізнати сліди миші на снігу, або на мокрому намулі на березі ріки. Задня нога має п'ять пальців, передня чотири. Миші є кількох родів: домашня, полева, лісова й мала.

Корова.

Ратиці корови паристі. Ноги ставить так, як і кінь, а задні ставить у слід передніх. По величині сліду легко пізнати корову, бика, теля. Корова біжить рідко коли й не довго. Сліди ратиць виразні.

Вівця.

Сліди вівці подібні до слідів кози, тільки трохи кругліші, виразно відбиті й не такі гострі. Вівці, що ходять по рівнині, мають більші копита й сліди їх не такі виразні, як тих, що ходять по горах.

Пес.

Сліди пса.

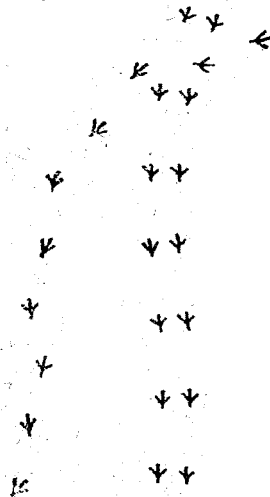
Пес — найбільше всім знаний. Ноги ставить, як схоче, а також в залежності від швидкості й характеру бігу. Величину й расу пса по сліді легко пізнати. По слідах пса дуже добре починати вчитися читати сліди. (Див. далі стор. 80).

Сліди kota
й пса.

Сліди птахів.

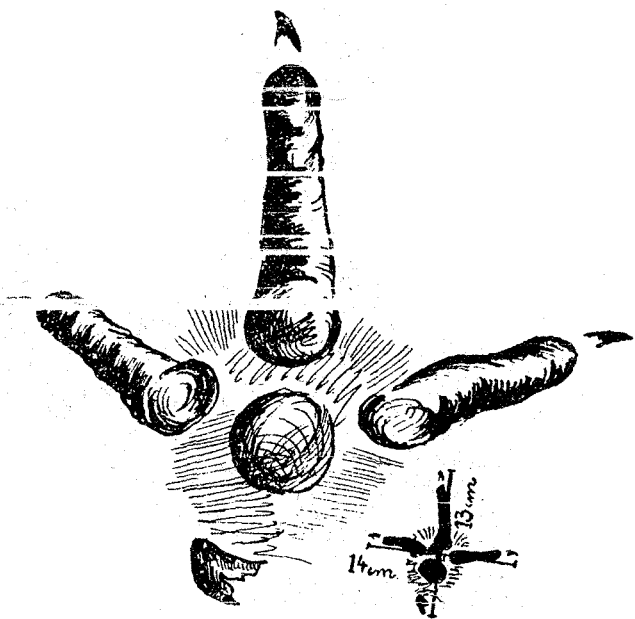
Сліди птахів сильно різняться від слідов звірят будовою ніг. Та й між самими птахами є багато різниці. Інші ноги мають птахи, що пливають (гуска, качка), що лазять по деревах (дятел), що сідають на ноги (кури, куріпки), хижак (орел, каня), болотні птахи (бугаї, бекаси), бродуни (бузько, чапля, журавель) і т. ін. Одні по землі ходять, напр. куріпка, ворона, голуб, а інші стрибають, напр. горобець. У більшості птахів, що не ходять по землі, слідов тут не подаємо. Для нас важніше знати сліди таких птахів, що їх сліди можна частіше стрінати на землі.

Сліди птахів. Котрий стрибає, а котрий ходить?

Готур.

Найбільший та найцікавіший з усіх лісових птахів. Чорний з білими плямами, хвіст чорний з білими поперечними смугами. В самця з переду пірря блискучо зелене з сталевим відблиском, а в самиці іржаво бронзове. Довжина самиці 60—70 см., самця до 100 см. Найчастіше перебуває в скалистих со-снових лісах. Любить великі зарослі ліси з полянками, потічками, де багато ягідних корчів. Літає швидко з великим шумом. Весною, в кінці квітня,

Слід правої ноги готура в натур. велич.

ранком, готур видає спеціальні звуки — „токує“ 200—300 разів підряд. Цей звук подібний до стуку двох твердих палиць з додатком навизначного сухого звону. Самичка видає звук „гакгак“. Під час току готур стає зовсім глухим і тоді можна до нього підійти зовсім близько й навіть узяти в руки. Самичка несе 7—18 яєць подібних до курячих. Пожива: комахи, муравлині кукли, лісові ягоди, пупянки. Вороги: лис, куниця, вовк, рись, медвідь і ястріб.

Сліди готура.

В ході.

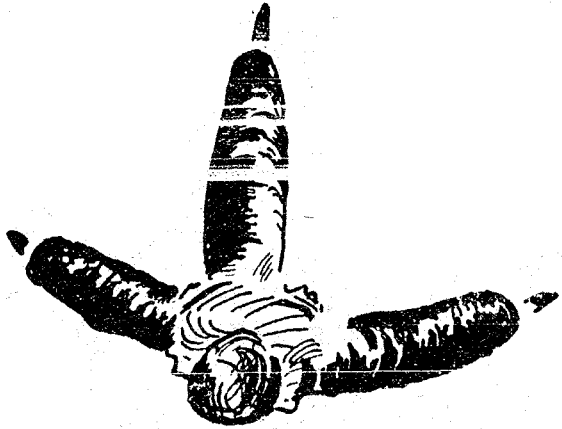
Коли „токує“

Тетервак.

Живе в мішаних рідких лісах. Любить березові полянки. Подібний до їотура, тільки менший. Токує від березня до травня. Голос подібний на воркування голуба. Чути його на 2—3 кілометри. Самичка видає голос „дакдак“. Яєчка (6—10) несе просто на землю. Настрашені кричать голосно „оеггг“. Мають знаменитий слух і гострий зір. Літають швидко й зручно.

Їотура й тетервака в Карпатах можна стрінути дуже часто.

В тетервака хвіст загнутий лівою.

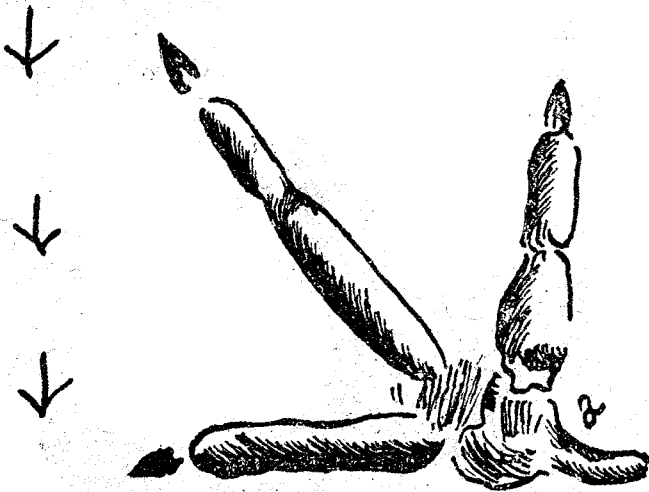
Слід правої ноги тетервака в натур. велич.

Фазан.

Живе в низьких корчах, близько вогких піль. Цілий день буває на землі, тільки на ніч злітає на сідало на дерево, при чому півень видає звучний крик. Дуже обережний. Зривається з великим шумом й дуже скоро.

Радо розгортає муравлища та їсть муравлині кукли.

Яець зносить 8—14 жовтавої чи сірозеленої барви.

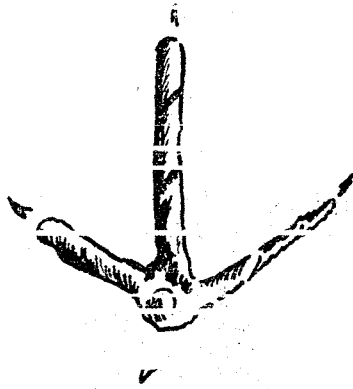

Ліва нога фазана.

Сліди
фазана.

Куріпка.

Куріпки зустрічаються найчастіше в полі, але часом і на краях лісу. Глибоких лісів уникають. Ніколи не злітають на дерева. Яйця куріпки барви оливово-сірої. Крім куріпки полевої є ще й лісова, що менша полевої й має сіріше пір'я. Голос куріпки: „чірік“.

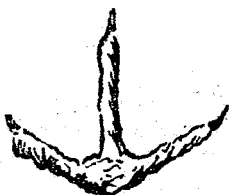
Слід правої ноги куріпки в натур. велич.

В ході.

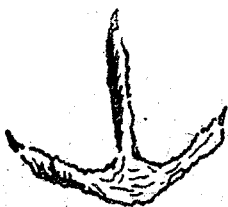
Перепелиця.

Перепелиця відлітає у вересні й вертається в наш край у травні. Обережна, тому її мало коли видно, але часто чути її: „підпідьом“. Перепелиця скоро біжить й перед небезпекою тікає, а не летить. І звідто робить в житті. Лиця — з оливково-зеленими плямами.

у

Права нога.

у

Ліва нога.

Сліди перепелиці в
натур. велич.

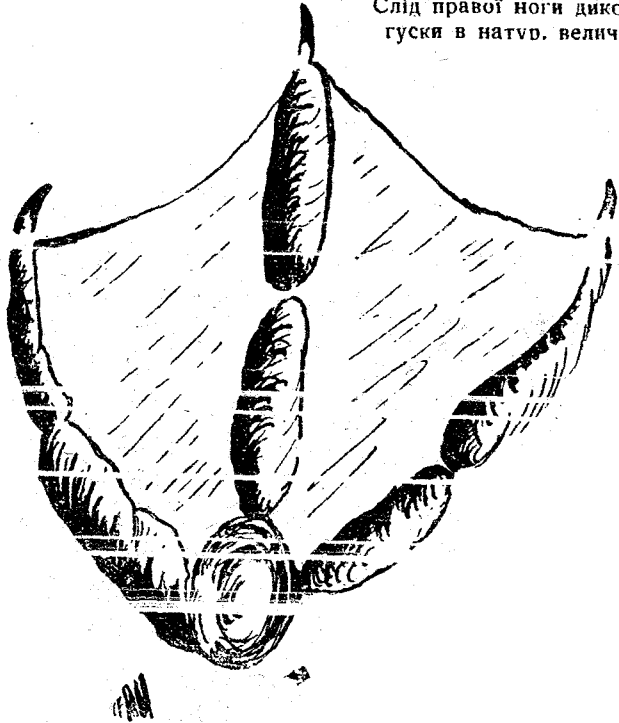
В ході.

Дика гуска.

Барва сива. (Домашня буває й біла). Більша домашньої.

Живе й гніздиться на великих ставах та озерах. Вдень ховається в очереті. Ввечері випливає на плесо й виходить, чи відлітає „жирувати“ на поле. Яйця зеленої барви. Вже в літі відлітає на південь. Коли згряя зривається з землі, чи з води, то перша це робить гуска, а за нею гусак. Згряя гусей летить завжди у формі клина.

Слід правої ноги дикої
гуски в натур. велич.

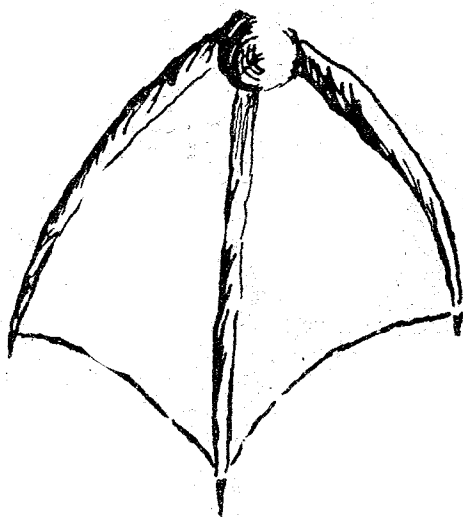
Дика качка.

Має по чотири пальці. 3 з них добре розвинуті й сполучені болоною, четвертий короткий і сліду не лишає. Качки бувають барви бронзової з темними плямами. Качка має оксамитно-зелений верх голову, а зі споду сизий. Живуть на озерах, зарослих густим очеретом при бєрезі.

Гніздо будують між очеретом або роблять пливуче з ріжних рослин.

Качка несе 10—15 яєць. На зиму відлітає. Прилітає до нас у березні.

Домашня качка походить від дикої.

Слід правої ноги дикої качки в натур. велич. В ході.

Крук.

Живе в лісах близько поля, лугів і води: Стрічаємо також в горах і долинах. Великий осідлий птах. Гніздо робить на високих деревах. Не терпить сусідства інших птахів. Неспокійний, войовничий але обережний. Сильний і хоробрий, напа-

дає навіть на різних хижих птахів. Живиться падлиною, але нападає й на зайців, куріпок, готурів, хомяків, кертиць. Їсть рибу, жаб, різних пташенят, їх яйця. Може бистро й далеко пилгати. Літає легко. Чорний з синявим відблиском.

Гайворон.

Характерна прикмета його та, що він навколо дзьоба аж до очей не має пір'я. Інакше він подібний до чорної ворони, але має синій відблиск. Живуть гайворони більше в парках на окремих деревах і лише в долинах. Підчас будови гнізда, що його вони роблять дуже недбало, так, що дуже часто спалає на землю. Гайвороння свариться й бється між собою за місце й матеріял для будови. Пізніше живуть у згоді. На зиму відлітають і вертаються в лютім-березні. Бояться сорок, круків і ворон і тому з ними не живуть. Живуть з галками й дрібними пташками. Падлини не їдять. Дуже люблять комах, хробаків, городину, мак, вишні та

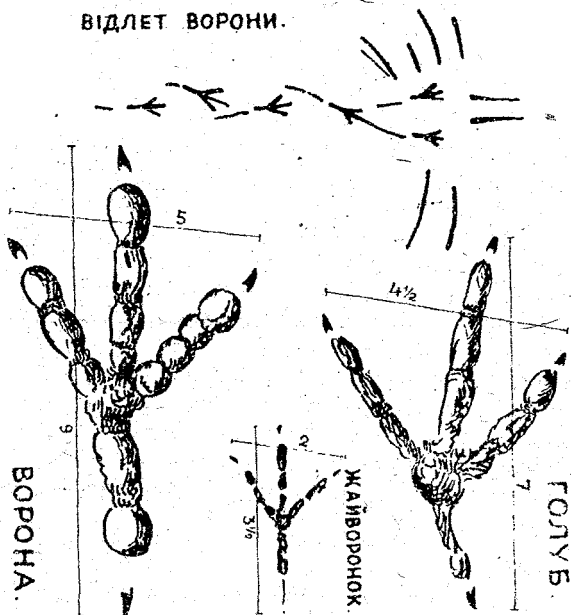
Ворона.

Два роди: чорна й сіра. Люблять перебувати в лісах, на окремих деревах недалеко поля, при березі ріки, близько пасовиськ і лугів. Гніздяться громадами, що року на тих самих місцях. На зиму молоді відлітають на південь, в нас зимують лише старі, самітні. Молоді вертаються з початком березня. Їдять усе.

Зимою радо ночують у парках і садках. Літом майже весь час перебувають в лісі. Ворони лоробі, але обережні. В їх товаристві спокійно жи-

ють галки. Чорна ворона нищить курчат, каченят і гусенят в домашньому господарстві.

ВІДЛЕТ ВОРОНИ.

Галка.

Живе в товаристві ворон. Корисна тим, що видає кукули різних шкідливих комах, що живуть у землі. Докучає дрібним пташкам. Подібна до ворони, трохи менша і має світлі очі з срібно білою обрубкою.

Сорока.

Перебуває в лісах і садках. Любить високі тополі, або зарослі кущі тернини. Не живе в горах. На зиму не відлітає. Зате мандрує в околиці. Літає тяжко. Поля, простору не любить. По землі бігає дрібними кроками, перевалюючись, деколи підскакує, і весь час вимахує довгим, високо піднятим хвостом. Зручна й відважна. Шукає товариства людей, але дуже обережна. Любить блискучі речі й носить їх до гнізда. Найбільше докучає дрібним пташкам: руйнує гнізда та їсть молодих пташенят. Будує кілька гнізд і живе то в однім то в другім, але молодих виводить тільки в однім.

Голуб.

Знаємо, звичайно, свійського голуба. Дикі голуби живуть у лісах. Над ранок й увечері літають на поле. І нізда роблять у вершлях дерев. Яйца білі.

Як робити відливи слідів із воску.

Дуже цікаву й гарну збірку можна зробити не тільки з рисунків слідів, але й з їх відливів, (відтисків, відбиток). Щоб зробити відбитку сліду, треба мати з собою такі речі: бляшане горнятко з ручкою, малий ніжик, пачку сірників та трохи воску. Дорога веде нас полями й лугами, ярами та лісами. Шукаємо слідів. Коли сухо — не будемо мати доброго успіху. Краще після дощу, коли на м'якій, вогкій землі легко відбивається кожний слід найменшої тварини. Найбільше слідів знайдемо на стежках, де люблять ходити звірята, або близько

води (ставка, ріки). Нарешті знаходимо якийсь слід. Уважно придивляємось і рishаємо, що це слiди зайця. Йдемо за ними й знаходимо майже iдеальний слiд ноги. Обережно, щоб не пошкодити слiду й щоб нічого не перешкоджало нам у працi, обрiзуємо навколо траву. Поруч розкладаємо ватру й ставимо на вогонь горнятко з воском. Коли вiск добре розтопився, виливаємо його обережно в слiд заячої ноги й чекаємо кiлька хвилин, поки цiлком захолоне. Потiм обережно виймаємо воскову вiдбитку й очищуємо вiд землi. Докладна вiдбитка слiду готова. Дома в мiлкій посудинi розводимо водою трохи гiпсу так, щоб повсталa густа маса. До неї втискаємо нашу воскову вiдбитку. Робити це треба обережно й докладно. Так все лишаємо, поки гiпсова маса застигне. Потiм ставимо посудину в пiч i коли вiск розтопиться, виймаємо гiпсову вiдбитку, виливаємо з неї вiск i витираємо її. Так зробимо докладний вiдлив слiду. Гiпсовий вiдлив обережно вирiвняємо ножиком в тих мiсцях, що не мають для нас значiння, щоб гарно виглядав, i налiплюємо на нього листочок з написом, коли й де знайдено той слiд.

Можна також вiдразу робити гiпсовi вiдливи. Для того в твердiй (сухий чи замерзлий) землi вимазуємо усю поверхню слiду оiлем або гумiляком. З дрiбного гiпсу робимо кашку й накладаємо ложкою до слiду. Гiпс ще скрiплюємо патичками.

В мокру болотисту землю можна просто вилити рiдкий гiпс.

В снiг просiвають сухий гiпс крiзь дрiбне ситко. Гiпс втягає воду й застигає шкарлупкою, до якої потiм виливають вже гiпсове тiсто.

Такi вiдливи слiдiв можна робити також з мiшанини гiпсу, дрiбного пiску й цементу; iз стеарини, парафiни, гуми, желатини, кiту. Це заняття не спо-

лучене майже з видатками. Віск можна вживати знову, а гарна колекція для пластового музею буде нагородою за невелику працю пластуна. В колекції варто мати якнайбільше різних слідів. Сліди видри й вивірки часом тяжко знайти, але добрий пластун завжди знайде й ці, як і багато різних інших слідів, і з часом буде мати повну колекцію слідів звірят його околиці.

Поради інструкторам і провідникам.

1. На ґрунті, де добре відбиваються сліди, інструктор поробить сліди ходою, бігом і на колі, а потім пояснить різниці в слідах.

На другий день покаже на тих же слідах, які зміни повстали протягом часу. Потім доручить кільком пластунам поробити сліди в різних напрямках ходою й бігом, а іншим пластунам, що того не знають, доручить прочитати на знайдених слідах, що на тому терені робився.

2. Інструктор доручить одному пластунові забити до каолука кілка цвелою і йти в довільному напрямку. Решта пластунів слідкують за ним, за його слідами, відріжняють їх від інших, та придивляються, що сталося з його слідами після його відходу (перейшли інші люде, чи звірята).

3. Інструктор спочатку навчає пізнавати сліди, потім навчає, як пізнати напрям сліду та як давно він повстав, а вже пізніше навчає, як йти за слідом. Це вже справа інструктора зробити це навчання таким цікавим, щоб завдання — шукати, пізнавати й читати сліди цікавили пластуна не лише тоді, як його до цього зобов'язав інструктор, але щоб він сам протягом цілого свого життя цим цікавився, розвивав і удосконалював це вміння.

4. Прослідити докладно з пластунами терен в якомусь місці на протязі 10—15 м² і прочитати всі сліди, що їх там було знайдено.

5. Оглянути терен перед дощем і після дощу й запам'ятати чи зарисувати сліди, що там будуть. Коли нема дощу, то можна невеликий терен покропити водою.

6. Прослідити слід людини, що тільки що пройшла.

7. Одного дня зробити сліди, а другого зробити поруч такі самі сліди та порівняти їх взаємно.

8. Проїхати кількома колами у кількох різних напрямках і навчити розрізняти сліди та йти за ними.

9. Кілька пластунів показують свої підшви іншим пластунам, що їх протягом 2 хвилин оглядають. Потім перші відходять, а через 10 хвилин слідом за ними йдуть ті, що оглядали підшви, й по слідах пізнають, кому вони належать.

10. На прогульці показати пластунам якийсь слід і доручити його нарисувати. Найліпший рисунок відзначити.

11. Возьміть з собою зимою на прогулку на свіжий сніг пса й заставте його спочатку пройтися, потім побігти чи пробігти чвалом і огляньте уважно всі ці сліди. Так пізнаєте, чим один слід різниться від другого, та як міняється довжина кроку. Цим навчитеся ліпше орієнтуватись у слідах диких звірів.

12. Спробувати самому зложити якісь вправи, користаючись тут написаним.

II. ВИСНОВКИ.

Коли вже пластун навчився все помічати й читати сліди, тоді приходить чергове завдання — навчитись творити з усіх спостережень за допомогою розумових заключень одну цілість, цебто зложити образ того, що сталося в огляданім місці. Це називається робити висновки.

Як приклад може послужити такий випадок. Зник десь один вояк. Його товариші, хоч перешукали цілу околицю, не могли його знайти. Нарешті стрінули одного хлопця мурина й запитали його, чи не бачив він їхнього товариша. Хлопець відповів: «Чи не говорите ви про дуже високого вояка на сивому коні, що трохи кульгав?» — «Так, це він. Але чи його бачив?» спитали хлопця. Хлопець відповів, що не бачив, але знав куди він поїхав. Це здалося воякам підозрілим, бо боялися, чи не сталося що самітньому воякові в цій дикій околиці. Але хлопець пояснив їм свої слова, — він бачив сліди й може їх туди довести. І дійсно, хлопець привів їх на місце, де були сліди, по яких можна було судити, що вояк дійсно там був. Його кінь потерся об дерево й лишив на ньому трохи сивої шерсти. Сліди копит свідчили, що кінь кульгав, бо слід одної ноги був глибше витиснений у землю, ніж слід другої, а крім того кроки були нерівномірні. Що вояк був високий, про це свідчила зламана галузка, що до неї не досягне людина зви-

чайного росту. А що він був вояком, про це свідчив слід його черевики на землі.

Висновки, це свого роду читання книжки. Хлопець, що ніколи не вчився читати, побачив чоловіка, що читав книжку, й запитав його: „Як ти це робиш?“ Той показав йому ряд малих значків-букв на сторінці, що групуються в слова; ті творять речення, а речення дають нам знання. Подібно й пластиун, що розсліджує дрібні значки й сліди, в думці укладає їх разом немов у слова та речення: — у висновки і швидко вичитує з них те, до чого людина, що не вміє читати слів, ніколи не додумалася б. Частими вправами набуває пластиун уміння читати й дуже заплутані та неясні сліди; крім того робить це дуже швидко так, як вправна людина швидко читає книжки.

Підчас війни в країні Матабелів Бейден Повел завважив раз свіжий слід — потоптану траву, але ще зелену й вогку. Всі стебелинки були зігнені в один бік — цебто вказували напрямок, в якому йшли люде. Ідучи за слідом, Б. П. прийшов на піскувате місце, де пізнавати сліди було вже легше. По дальшій слідкуванні виявилось, що тудою переходили жінки, бо відбитки стови були невеликі з рівними краями. Побіч знайдено сліди дітей. Всі йшли, не бігли. Було їх 5—6. Йшли в напрямі до гір у віддалі 8 км., де таборував ворог. Ідучи далі, Б. П. знайшов листок, що лежав у віддалі 10 м. від слів. В тій околиці дерев не було зовсім, а по листку пізнав, що такі дерева ростуть у віддалі 24 км., якраз у тій напрямі, звідки прийшли жінки. Так він довідався, що жінки прийшли з тих сторін. Листок був вогкий і пахнув пивом. Короткі кроки жінок говорили, що жінки несли тягар. Б. П. пригадав, що в тій країні жінки носять на голові великі збанки, що їх звикли прикривати подібними

листками. Те, що листок був у віддалі 10 кроків від слідів, є доказом, що тоді був вітер. Тепер сема година й вітру нема, але о п'ятій год. був вітер. З тих дрібних слідів та уміння їх поставити в залежність до обставин, Бейден Повел зробив висновок, що група жінок і дітей вночі несли ворогові, що стояв табором у горах, пиво й їжу з села у віддалі 24 км. Туди прийшли після шостої години ранку. З цього Б. П. зробив ще й таке заключення, що там зразу почали пити пиво, повпивалися, стали сонні й менше обережні й через те тепер найбезпечніше підійти до табору, спостерегти що там робиться й так добути цінні відомости. З цього прикладу видно, яку велику вартість мале спостереження над листком, й що з допомогою його та інших дрібних спостережень можна були зробити висновки — цебто виясити цілу подію, що мала таке першорядне значення.

Приклади висновків.

На одному викладі для студентів медицини приведено хворого, щоб лікар практично міг показати студентам, як треба давати хорому поміч. Коли пацієнт увійшов, лікар запитав одного студента „Що бракує цій людині?“ Студент відповів: „Не знаю, не питав його“. На це лікар — „Не питаю чи ви можете зауважити, що хворий кульгає в праву ногу, бо покалічив собі коліно. Попали його вогнем, бо його штани пропалені якраз в коліні. Його штани заболочені, бо він упав у бо лото. Це могло статися тільки в суботу, бо вчора цебто в неділю й сьогодні в понеділок, була добра погода“. Потім лікар звернувся до хворого запитав: — „Ви дістали в суботу платню й трохи

випили. Був дощ. Коли ви прийшли додому, хотіли висушити одяг коло вогню, впали у вогонь і попалили собі коліно. Чи це було так?" „Так“, відповів хворий.

Капітан Стігенд описує таку пригоду, що її вдалося легко розрішити за допомогою дрібних слідів. Одного ранку капітан обходив свій табір і зауважив свіжий слід коня, що йшов кроком. Знав, що всі його коні бігають чвалом, а через те цей кінь мусів бути чужий. Так він довідався, що вночі близько його табору була ворожа розвідка.

Коли раз приїхали до одного села в Середній Африці, що з нього повтікали всі мешканці, хотів довідатися, до якого племені належали ці люде. Зайшовши в одну хату, побачив там ноги крокодила. По цьому пізнав, що це було племя Авзівів, що їсть крокодилів, бо інші племена їх не їли.

Один араб побачив людину, що їхала верхи верблюдом у віддалі 800 метрів. Хтось його запитав, хто це їде. „Це мусить бути мурин“, відповів той, „бо кивав ногами, а справжній араб притуляє ноги до верблюда“. Так дійсно було.

Генерал Юберт, головний начальник бурських військ, підчас полуднево-африканської війни 1900 р. оповідав, як в попередній війні (1881 р.) його жінка перша зауважила англійські війська, що зайняли гору Маюба. Це було так: бури таборували тоді недалеко цієї гори й щодня виставляли коло неї сторожу. Згаданого дня цього не зробили, бо мали відійти на друге місце. Коли вже готувалися відійти, жінка ген. Юберта глянула на вершок гори Маюба й побачила там на фоні неба воєка-англійця. Всі переконували її про неможливість цього, бо там свої люди, але пані твердила своє: „Подивіться на його хід. Так ходить тільки англієць, а не бур“. І дійсно так було. Відділ англійців уночі непомітно

підійшов до цієї гори. Тільки завдяки необережності одного вояка, що показався на овиді, було довідались про прихід ворога.

Один старшина згубив у пустині 8 кілометрів від Каїра підчас маневрів свій полевий бінокль. Він послав за місцевими розвідниками й вони, коли їм доручено було знайти бінокль, попросили показати їм сліди офіцерського коня. Уважно вглянувши його сліди, пішли на місце маневрів там між сотнями різних слідів швидко знайшли сліди офіцерського коня. Ідучи за ними, знайшли бінокль.

Майстри слідження впевняють, що слід кожного верблюда інший — так само, як лице одної людини неподібне до другої. Як приклад подають такий випадок, що стався в Каїрі: в одного господаря вкрадено верблюда. Коли закликали слідця, то він усталив, що верблюда одвели до водопою, де було багато інших слідів і не було можливості шукати далі, куди верблюда відведено. Так минув рік. Раз, ідучи вулицею, цей слідця спостеріг на землі слід того верблюда, що його перед роком шукав без успіху. Тепер вже легко було його встановити, що верблюд у місті. За слідами дійшли до нового „власника“ верблюда. Цей приклад характерний тим, що вказує на пам'ять слідця і вміння пізнавати різниці в слідах верблюдів.

Приклади для вправ у висновках.

Найпростіший приклад: зробити висновки з того, що побачив пластуна на прогульці. При стовпі стоїть пень 1 м. заввишки. Недалеко нього лежить камінь завбільшки яйця, а навколо лушпайки дубового оріха. Такі ж лушпайки лежать і на

та на стежці у віддалі 30 метрів; на південь від пня, також лежать лушпайки з чотирьох оріхів. Тут же збоку висока похила скеля. Єдине оріхове дерево є у віддалі 150 метрів на північ від пня. Із слідів коло пня можна установити, що той, хто їв оріхи, мав черевики не місцевого виробу.

Це тільки про сліди. Але, роздумуючи, можна прийти до такого висновку: Стежкою йшла людина — чоловік, в напрямку на південь. Це було перед двома днями. Він ніс тягар і відпочивав тут коло скелі. Їв оріхи. Про те, що він ніс тягар, свідчить відбитка ноги на землі. Сперся на скелю, а не сів на пеня. Це тому, що люде які несуть тягар і хочуть трохи одпочинути, не здимають його, а спирають на щонебудь. Так було і в цім випадку. Доказом цього є те, що він вмисне минув пеня, що був при дорозі, і пройшов ще 30 метрів у бік, щоб спертися на скелю. На пні він розбив тільки оріхи, що приніс з собою від дерева, яке росте у віддалі 150 м. на північ. Був здалека, бо мав черевики, а в тій околиці майже всі ходять босоніж. Перед трьома днями, йшов дощ і було мокро: кусок болота прилип до черевика і відірвався від землі, лишаючи так слід, що про це свідчив. Лушпайки з оріха були вже сухі, що теж підтверджувало час відбутої події. Як бачимо, тут не трапилось нічого особливого. Це, власне, приклад для вправ, що їх повинен робити пластун щодня. Пластунові, що має багато вільного часу, такі вправи принесуть не малу користь для розвитку його пластових здібностей.

Англійці вживають для вправ у слідженні такого методу: пластуни оглядають терен (приблизно 800 м., у вільній природі протягом 25 хвилин. За цей час мусять знайти й пізнати на цім просторі

всі сліди, потім нарисувати їх, зміряти й докладно проаналізувати.

Вправи в слідженні з висновками.

Попросить кількох незнаних пластунам людей, щоб пройшлись вулицею чи дорогою, і нехай пластуни спостерігають кожного так докладно, щоб могли потім дати докладний опис їх, по вигляду, поводженні та інших особливостях людини.

Хай пластун поговорить одну хвилину із незнайомою йому людиною. За той час він мусить з розмови й помічень довідатись про ту особу як-найбільше.

В хаті, чи десь в терені поробить різні знаки-сліди, як наслідок якоїсь невеликої події. Потім хай кожний пластун окремо або по двох, оглянуть ті сліди й відновлять з них за допомогою висновків цілу подію. Коли за першим разом вони цього не зуміють зробити, тоді провідник дозволяє всім ще раз оглянути сліди, пояснює порядок правильного слідження.

Починайте з легшого й поступово переходьте до труднішого. Спочатку давайте невелике число слідів, дуже прості й нескладні, а потім поступово переходьте до складніших комбінацій. Як сліди можна також вживати різні предмети, напр. сірники, попіл, цвяхи, стрічки й т. п.

Поради інструкторам і провідникам

Найліпше почати з того, що десь на прогульці знайдете якийсь слід, звірини чи людини і запитаете пластунів, що це таке. При тій нагоді роз-

повісте коротко про слідження, читання слідів роблення висновків. Нехай спробують спершу самі зробити хоч який небудь висновок з того сліду, на який натрапили.

Коли б треба було зачинати науку про сліди у домівці, то краще робити це так: прочитайте якесь оповідання, де говориться про слідження з відповідними висновками, й на підставі того зачніть розмову. Зверніть увагу на найхарактерніші прикмети сліду, які треба запам'ятати; як їх примінити при читанні й пізнаванні слідів та як і з чого робити висновки. Запитайте хлопців, що їм неясно, та дайте відповідь на всі запити. Це провадьте так довго, поки пластуни не зрозуміють цілий метод слідження й роблення висновків. Цей теоретичний спосіб навчання досить тяжкий і вимагає від інструктора багато уваги, щоб не збочив на детективність і односторонність при читанні слідів. Не треба шукати лише випадки злі або загадково-кримінальні. Ніколи не робіть вправ, що могли б розвинути в молоді небажані нахили. Найліпше читати сліди, що дають розвязку добру й природну. Завжди пам'ятайте, що пластуни — діти матері-природи й тому не лишайтесь в місті, а йдіть у поле, в ліс і там, на слідах звірят навчайте ваших пластунів.

III. ГРИ Й ВПРАВИ В СЛІДЖЕННІ.

1. Запам'ятай слід!

Гурток „А“ сідає так, щоб гурток „Б“ міг оглядати його черевики й стопи протягом трьох хвилин. Далі хтось із гуртка „А“ перейде по м'якому ґрунті так, щоб ніхто з „Б“ цього не бачив. Потім провідник викликає по черзі кожного пластуна з гуртка „Б“ і той мусить-впізнати, хто зробив цей слід.

2. Рисування слідів.

На прогульці пластуни мають знайти якісь сліди. Вони мають якнай докладніше нарисувати один з слідів котрої будь ноги. Можуть іти за слідом так довго, поки не знайдуть докладної відбитки на м'якшій ґрунті. За найліпший рисунок можна дати якусь нагороду.

3. Знайди незнайомого!

Один з пластунів робить слід своїх стіп так, щоб ніхто цього не бачив. Всі інші цей слід оглядають. На деякий час провідник притягає їх увагу до чогось іншого. Протягом цього часу до них прилучається й пластун, що робив сліди. Тоді провідник посилає пластунів пройтись в різних напрямках на терені, де добре відбиваються сліди, та звертає

увагу всіх на те, що той слід є й тут. Пластуни мусять той слід відшукати та по нім знайти його власника.

4. Слід пальця.

Пластуни притискають палець до подушки для печаток і роблять сліди пальця на папері. Одному пластунові показують ці сліди і кажуть, котрий кому належить. Цей папірець провідник ховає, а один з пластунів робить слід свого пальця на іншій папері так, щоб той, хто бачив усі сліди, цього не бачив. Потім він мусить пізнати, хто з пластунів зробив цей слід.

5. Контрабандисти.

Границя — це пруг землі яких 300 метрів завдовжки, краще дорога, широка стежка або пруг піску, що на нім було б добре видно сліди.

Один відділ (гранічна сторожа) стереже границю розставивши вздовж неї сторожу, а рівнож і розвідників у глибині „краю“. Розвідники стоять більш менш посередині між границею й „містом“. „Місто“ мусить бути у віддалі 1 кілометру від границі так, щоб його можна було зауважити чи то по дереві, будівлі, чи прапорці. Пластуни другого відділу (контрабандисти) збираються у віддалі одного кілометру по другій боці границі у довільнім порядку, переходять границю всі разом, чи кожний зокрема, і йдуть чи біжать до міста. Тільки один між ними, властивий контрабандист, має на підощвах різні цвяхи, що по них пізнає його сторожа; й негайно алярмує всіх розвідників, щоб разом з ними слідували за контрабандистом. Його треба зловити ще перед містом, бо в границях міста контрабандист вже безпечний та виграв гру.

6. Знайди злодія!

Суддя гри вішає в таборі або в кімнаті червону хустку. Потім підходять до кожного пластуна й шепоче йому: „в таборі є злодій“. Одному з них шепоче: „в таборі є злодій — це ти“ і призначає йому місце сховку в загально-знаній околиці у віддалі яких $1\frac{1}{2}$ км. від табору. „Злодій“ має протягом найближчих трьох годин непомітно вкрасти цю хустку й сховатися в означенім місці. Ніхто крім нього не знає, хто злодій, коли має вкрасти хустку й де сховатися. Всі розходяться, кожне за своїм ділом. Як тільки хтось з пластунів зауважить, що хустка зникла, алярмує всіх і всі разом біжать шукати злодія. Хто знайде — той виграв. Злодій, однак, не сміє сховати хустку в кишеню, а мусить завязати собі на шиї. Коли ніхто не знайде хустки, то виграв злодій.

7. Засідка.

Головний відділ іде дорогою й, щоб уникнути всяких несподіванок, розсилає на всі боки стежі. За ним ідуть два ворожі відділи, що стараються урядити на головний відділ засідку. Ідуть, отже, за головним відділом до найближчої околиці, вигідної для засідки. Тоді один відділ обходить його півкругом, засідає у вигідному місці зпереду й звідси нападає на головний відділ. А одночасно другий відділ має напасти ззаду. Коли головний відділ це зауважить, може виловити ворожі відділи так, як при „полюванні“. (Гра ч. 11).

8. Знайдіть суддю!

Провідники кількох гуртків дістають приказ прийти з своїми гуртками на точно означені місця, що

лежать в однаковій віддалі від місця, де є сам суддя, й про яке провідники не знають. Одночасно провідники дістають запечатані коверти, що їх можуть одчинити тільки тоді, як прийдуть на означені місця. В ковертах знайдуть зовсім побіжний плян даної околиці з неточним означенням місця, де знаходиться суддя. Завданням усіх гуртків є якнайскорше знайти суддю. Найкраще ховатися в густім зарослім лісі, в очереті, тощо. Коли в означенім часі (напр. $\frac{3}{4}$ години) жадний з гуртків не знайде судді, то той дає знак свистком, що гра скінчена, й виграв.

9. Знайти закопаний скарб.

Цю гру можуть грати лише пластуни, що мають уже добру практику в шуканні слідів. Ось кілька способів цієї гри:

1) Скарб заховано й пластуни знають, що це за предмет. Їм дається лише початок „провідної нитки“, що по ній можна дійти до клубка. Початком може бути: а) напис на одвірку: йти на схід і добре оглянути треті двері з правого боку вулиці, б) на одвірку нарисовано знак, що показує на дошку з оголошеннями, де треба шукати звістку, в) йти на північ від телеграфного стовпа ч. 32 й т. п.

„Провідні нитки“ треба добирати такі, що вимагали б від пластуна бистроти розуму, щоб міг відшукати скарб. Той самий скарб можуть шукати й кілька гуртків одночасно з різних боків і по різних „провідних нитках“.

2) „Провідною ниткою“ можуть бути, наприклад, вовняні нитки, попривязувані на паркані, на плоті, на деревах, в дротах у віддалі по кілька метрів одна від другої. На останній нитці привязано повідом-

лення, що скарб заховано у віддалі, напр., 30-ти кроків. Суддя, що ховає скарб, може зробити кілька слідів мильних і тільки один довести до скарбу.

3) Учасники дістають опис, кожний трохи інший, як дійти до скарбу. Наприклад: „Йти до найближчого дерева в такім-то напрямі, звідти 40 кроків в північно-східнім напрямі, звідти п'ять кроків у напрямі вежі, що її буде видно ліворуч“. Дороги учасників можуть навіть перехрещуватись. Скарбом може бути кілок, забитий у землю, з якимсь знаком. Хто перший знайде скарб, не сповіщає про це інших, а затямлює знак і непомітно відходить до судді та каже йому це.

10. Роздертий рукопис.

На папері описуємо докладно, де сховано якусь річ. Папір роздираємо на дві частини й даємо двом гурткам, що не сміють взаємно порозуміватися. Гурток, що найскорше знайде описане місце, дістає нагороду.

11. Полювання.

Один пластун вдягає на черевки залізні форми слідів якоїсь звірини.

Може взути теж черевки, підковані цвяхами з великими головками. Бере з собою торбинку з кусниками кольорового паперу, що їх розкидає на місцях, де не видно виразно його слідів, а в кишеню бере 6 шишок, або мячиків. На втечу має $\frac{1}{2}$ години часу. Потім всі рушають за ним у погоню, кожний тільки з одною шишкою, або мячиком. Коли не знайдуть втікача, то виграє він, але коли знайдуть, то починається бій. Кожний, хоч раз поціле-

ний втікачем, рахується „вбитим“ і не бере більше в грі участі, але втікача треба поцілити три рази. В зимі замість шишок можна вживати снігових куль.

12. Збирання ниток.

Суддя розвішує по деревах, парканах, корчах, або розкидає по землі у віддалі 20—30 метрів від себе грубі кольорові вовняні нитки ($\frac{1}{2}$ метра завдовжки). Пластуни кількох гуртків їх шукають і віддають своїм провідникам. Пластун, що знайде нитку, скликає окликом свій гурток, щоб усі знали, куди веде слід. Гурток, що знайде найбільше ниток, виграє.

Вимоги фахового іспиту з слідження.

(відзнака „Індіянин“).

Пластун подасть 12 власноручних знімок, або начерків з життя диких звірят, чи птахів. Мусить докладно оповісти про їх життя, звичаї, сліди й голос.

СПИСОК

пластової літератури, що була використана при уложенню цього підручника.

A. B. SVOJSÍK: Umění pozorovati, Praha, 1912.

ТИСОВСЬКИЙ: Життя в пласті. Львів.

A. SVOJSÍK—J. NOVAK: Zakladové skautingu. Praha. 1920.

A. SVOJSÍK: Polní hry, Praha, 1922.

„Український Пласт“ 1—5 річник. 1923. Станіславів.

„L'ecclaireur unioniste“. 1923. Paris.

„Молоде життя“. Річник 1921—1930. Львів.

A. SVOJSÍK: V přírodě. Praha. 1912.

Книжки того ж автора:

1. Про Палестину. Камянець Подільський, 1920.
2. Воші, їх життя і шкідливість. Львів, 1921.
3. Рік в садку. Перемишль, 1922.
4. Як збирати колекції мотилів. Ужгород, 1925.
5. Порадник пластуна. Ужгород, 1926.
6. Отруйні гадини. Ужгород, 1926.
7. Мотилі шкідливі овочевим деревам і кущам. Ужгород, 1927.
8. Атлас мотилів з 289 кольор. образк. 1927.
9. Правила доброго поведення. Ужгород, 1928.
10. Вовченята і лисички. Ужгород, 1928.
11. Пластові помічення і спостереження. Ужгород, 1928.
12. Календарики для молоді р. р. 1925, 26, 27, 28, 29.
13. Наші табори. Ужгород, 1929.
14. Порадник впорядчика. Перемишль, 1930.
15. Добре поведення. Перемишль, 1934.
16. Жахливі володарі нетрів. Львів, 1936.
17. Помічник годівельника. Львів, 1936.
18. Шкідники городу. Львів (друк.).

З м і с т .

	Стор.		Стор.
Передмова	5	Сліди птахів	66
Умієш читати?	9	Готур	67
I. ЧИТАННЯ СЛІДІВ	10	Тетервак	69
Старі сліди	14	Фазан	70
Загальні зауваження	15	Куріпка	71
Сліди людей	18	Перепелиця	71
Сліди босих ніг	21	Дика гуска	72
Вправи в слідженні	22	Дяка качка	73
Пластове завдання	23	Крук	74
Сліди возів і коней	26	Гайворон	75
Сліди вогню	32	Ворона	75
Сліди на снігу	32	Галка	76
Сліди звірят	33	Сорока	77
Сліди оленя, серни й ди- кої кози	36	Голуб	77
Олень	37	Як робити відливи слі- дів з воску	77
Серна	39	Поради інструкторам і провідникам	79
Дик	39	II. ВИСНОВКИ	81
Борсук	42	Приклади висновків	83
Видра	43	Приклади для вправ у висновках	85
Заєць і крілик	47	Вправи в слідженні з висновками	87
Ласиця	49	Поради інструкторам та провідникам	87
Горностай	50	III. ГРИ І ВПРАВИ В СЛІДЖЕННІ	89
Кунця лісова	51	<i>Відзнака вмілості</i>	94
Тхір	54	<i>Бібліографія</i>	94
Білка	55	<i>Книжки того ж автора</i>	95
Лис	56		
Вовк	58	На стор. 40 має бути:	
Дякий кіт	60	а. = Хід козла	
Рись	60	б. = Хід кози.	
Медвідь	62		
Їжак	64		
Полева миша	64		
Корова	65		
Вівця	65		
Пес	65		

